

● „vadászaton voltam éppen rám vadásztak”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
XI. ÉVFOLYAM 2000. 15. (315.) SZÁM — AUGUSZTUS 10.

ára 2000 lej

Olasz Ferenc felvétele

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Civil a harcmezőn

A Háború és béke legrokonszenvesebb főszereplője, Pierre Bezuhov, ez a fikatív civil, akiben koncentrálódik az a mindenkor, történelmi pillanatok titkai iránti vágy, mely szerint igenis be lehet kukkantani a csata közepébe. A "civil-lé" lefokozott Petőfi a konkrét bizonyíték rá, hogy nem.

Annyiszor merül fel napjainkban a kérdés: hogy is állunk ezzel, mit hozunk át például a Petőfiben megtestesülő hozzáállásból, viszonyulásból a köz, a nép, a nemzet gondjaihoz egy új, merőben más játékszabályrendszerbe, a XXI. századba?

Segítségül hívhatunk hát az átgondoláshoz olyan modelleket, mint egy időben korábbi, megalkotása tekintetében alig későbbi fikciót. Pierre Bezuhov is ott van Borogyinónál, kifogástalan fehér cilinderével, fehér kabátjával, mely miatt egyeseket meghökkent, mások megmosolyogják; és ott marad, amíg a lőporfüsttől és a becsapódásoktól felfröccsenő sártól épp olyan felismerhetetlenül elkéményseprősödik rajta a civil gúnya, mint másokon a színes, aranyújtásos egyenruhák.

Bezuhov, a felébredt vagy a sopánkodó humánus bátor kis mozgó célpontja, ahová az előző tízezer év tapasztalatának csúcsaként csap fel az emberiségben a méltatlankodás, a tiltakozás; és meg is ússza, mint egy szárnytollaiban befűstölődő, különben golyó nem fogta angyal, mozgó, de elérhetetlen furcsa célpont. Ő nem a harag és nem valamilyen fél, oldal, hadsereg expenense, hanem a saját csodá-

latos terepasztalán játszó Istenné. Istent képviseli benne a felháborodás, azért, hogy mit művel saját magával, holmi kicsinyes ürügyekkel, a másra, jobb sorsra teremtetett emberi világ.

Petőfi hajthatatlan: — ugyancsak Isten számadása, kérdése ő, az eredményhez vezető út árát illetően! Ő a világszabadságot keresi, mely épp olyan virtuális és logikus lehetőség, mint a görög oszloprend vagy az etruszk vázaminták, a latin segédigék rendszere a teremtes koronájának útján, és épp olyan reménytelen maximum.

Pierre Petőfi és Sándor Bezuhov más-más okból van jelen. Ez, mármint a csatatér, az egyetlen Barguzin, melyben, mint eszmék tömegsírjaiban, együvé kerülnek és együttthatnak, keverednek elszórt csontjaik. A szelíd és a radikális, a számonkérő és a könyörgő. Jámboré, aki elszántan ugyan, de odatartja a másik arcát is. Meg a zendülő, aki mindent kockára vet, nem alkuszik még Teremtő Istenével sem bizonyos határon túl. Ez ugyan is a fontos szaggatott vonal: a szent szkizofrénia, az eleve elrendelt tudathasadás határa; kettévágja nem is olyan virtuálisan az emberi lényt nagy megpróbáltatások idején, egyetlen kihívások és visszavonhatatlan döntések előtt. Ahol az egyénen múlik, a személytől válik függővé, ami aztán az egész közösség sorsa lesz. Ez a szaggatott vonal vágott át Lutheren és Erasmu-

>>>>> folytatás a 2. oldalon

• Páskándi Géza életművét elemzi:

Bertha Zoltán, Cs. Nagy Ibolya, Pomogáts Béla

• Bogdán László: Erdélyi fogolyvadászaton

• Lászlóffy Csaba versei

• Szőcs István: Börtönvilág, szavak, szövegek

• Ács Margit: Volt-fogyatkozás

• SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

15

BOGDÁN LÁSZLÓ

erdélyi fogolyvadászaton

már mindent megkaptam az élettől ami kellett
voltam a Kreml aranykupolás templomaiban Kirgíziában
hallottam bőgni a felemelt fejjel vonuló szomorú tevéket
a Puskin hotel tizenharmadik emeletének erkélyéről
s elképzeltem mi lesz ha pontosan itt kapok vakbélgyulladást
mint a hős vörös parancsnok a város névadója
látható volt a sivatag is az életem
tiszteteltbeli tagjának választott a kirgiz fejjönők kórusa
értem el tehát kisebb sikereket is
talán ott kellett volna maradnom s most énekelhetnék velük
ki tudja hogyan lett volna jó?

hetvenötben az azóta megszüntetett Bajkál térségben
(az Astóriával szemben az Orosz Kultúra háza és a
Pepita oroszán között is) pörgött a sors rulettje
Emília (vagy Luca?) megígérte hogy szívesen köt névházasságot
csak előbb ki szeretne próbálni nem szereti a zsákbamacskát
"a puding próbája ez evés!"

gyönyörű mellei voltak türkizzöld szeme
el is veszttem benne mintha hosszas távollét után
kerültem volna haza és visszhangzott az idegen lakás
tudta mit akar mégse jött össze az egész nem volt elválva
férje afrikában működött hídepítőként vagy felrobbantotta őket?
már akkor se figyeltem mindenre oda
ki tudja hogyan lett volna jó!
ha vele maradok más lesz az életem szilveszterre
amúgyse értem haza pedig megígértem K.-nak
hogy együtt töltjük a szilvesztert s ő hiába vár
még nem tudta hogy huszonöt esztendőig egyfolytában
szilveszterezhet velem és tovább is amíg még élünk

a halász valami ösvényről hadovált a fertő tó mellett
húzódik ama ösvény "egy igazi rejtékút
amilyenek talán még csak erdélyben vannak a havasokban"
"igen egy ilyen ösvényen lopta az oroszokat
a tömösi szorost védő önkéntes székely század hátába egy..."
de ő már Kun Béláról elmélkedett a vörös terrorról
elnézett fejem fölött valahova messze
és lassan köröngalozódott a szabadkőműves világösszeesküvés
nem tetszettek a szövegei "zsidó vagyok" hazudtam váratlanul
"mindegy az — bámult rám — ha fizet én átalviselem semmi baj"
körüllöttünk a sötét szentjei hőzöngtek emelkedett a sörhab.

"maradj kint" kezdte kilencven januárjában R.
az okleveles pszichológus bécsben egy kávézó teraszán
ahonnan látszott az István templom merészen ég felé szökő tornya
"én is takarítónőként kezdtem a munka nem szégyen"
"sőt nemesít — röhögtem — de hát én amúgyis fejedelmi
családból származom őseim Jászvásáron vitézkedtek anno"
pörgött a rulett
"kíoi is van — próbált rábeszélni — gránátalma kókuszdió
és állandóan van nemcsak időnként paprika paradicsom
van itt minden itt boldog lehetnél
itt eldöntheted mi kell ez a szabadság!"

de én nem és nem makacsul visszatértem rejtékútjaimról
ebbe a városba amelyikre már nem is ismerek rá
amelyik már nem is hasonlított arra a városra amelyről frók
ezek közé az emberek közé akikre viszont mindég ráismerek
időnként szégyellem magam időnként bülszke vagyok rájuk
Mikes tölgyei bólogatnak a szélben bőfögnek Bálványos bugyogói
álom fodrozza a Szent Anna tó tükörét hát itt maradtál?
nem minden úgy alakult ahogyan vártad szólj ezt akartad?
ama szentgyörgyi havazások tényleg szépek voltak
de felejtethetetlenek lehettek volna másutt is a Fertő tó mellett
a Grábenen az Árbáton Kirgíziában
bárhon emlékeztetéseket lehettek volna mert nem is annyira
maga a havazás a lényeg inkább te aki nézed

conszalom magam titkos ösvényen mellettem hazudozik a tó
álmos vadkacsák riadnak fel feltékenyen hápognak
hátam mögött Emília (vagy Luca?) "velem boldog lehetnél
megnézhetnének együtt tavasszal a Margit szigetet
fiúkat is szülnék neked Attilát Botondot"
"inkább Armint és Salamont" röhög hátul a halász
a sötét szentjei is itt nyomulnak és hahotáznak
R. a kirgiz fejjönők kórusa a bécsi metró K.
a Bajkál térség a Kreml aranykupolás templomai
az István templom tornya Neptun a Puskin hotel a tevék
MINDEN MEGVAN
minden utolér és lassan körbevesz
nem menekülhetsz!

elalszom és egy másik álomban ébredek fel
őreg erdélyi fogoly vagyok akiről márai is írt
álmosan repülök hazafelé csapzottan keseredetten
vadászaton voltam éppen rám vadásztak
és a sors rulettje tébolyodottan pörög egyre csak pörög

halott barátaim kísértének "már várunk — hfonak — siess!"
és az álom peremén egy ittragadt kirgiz vérem egyensúlyoz
"igyunk egy kis kumiszt ennyi az élet
mindent megad — mereng — azután elveszi vagy te jössz rá
hogy nem ezt és nem így akartad
de akkor már késő!"

körüllöttünk suttog és lassan körénkzárul a sivatag

2000. március 30.

Móser Zoltán felvétele

>>>>> folytatás az 1. oldalról

son, a szándék s a végcél titok-
zatos kettős sarkantyúja küldte
előre vagy szólította, szorította
vissza tán Torquemadát és Ul-
janovot is. Mindenkit, akinek
valamilyen értelemben töme-
gek váltak követőivé. És Petőfi,
ma?

Mi néha a nyafogásig foko-
zott áhítattal emeltük magunk
fölé szabadságszeretetét, elfo-
gadtuk az általánosítás dicsfé-
nyét, mely ránk esetleg átlá-
gunknál jobb fényt vethetett,
de mily megkönnyebbüléssel

konstatálhatjuk, hogy PETŐ-
FIZMUS nincs! Ő azokat a ma-
ximumokat testesíti meg,
követelte és képviselte, ahová
csak egyszer, az igazi kirobba-
nások pillanatában szokott fel-
érni, felcsapni az ár hulláma,
aztán megnyugszik, lecsilla-
pul, ki lehet mondani: harci
kedvét, dühét és erejét veszti.
Ezért volt az első, nagyszerű
naptól kezdve a továbbiakban
a plusz feszültség: másfél éven
át mindig máshol tartott március
15-ödike a maga feljeleményei-
vel, s máshol Petőfi. Ezt a kettőt

soha többé nem sikerült egy-
másra vetítenie a történelem-
nek, a Teremtőnek, aki úgy ren-
delkezett, hogy el is tünteti,
ókori tragédiák receptjére, fel-
hőkbe burkolva elragadja a to-
vábbrobogás útjából kísérteti
kedvencét.

Azok is, akik megtaposásá-
ról, megbüntetéséről álmodoz-
tak, azok is, aki apoteózis kö-
rül szorgoskodnak azóta is —
csalódtak és tévedtek. Így az-
tán Petőfi csak megtisztogatva,
stilizálva kerülhetett a Kiegye-
zés után arra a helyre, ahol nem

a szent borzalom, a vér s a fül-
süketítés már úgyszólván felfoghatat-
lan tartománya van. Ahonnan
Bezuhoz Péter tépett cilinder-
rel ugyan, de még sértetlenül
visszaballaghat fejcsóválva a
másnaposként ébredő józan
mindennapokba. Egyedül.
Társával, az analóg helyzetben
ugyanígy csak fegyvertelen, de in-
dulatos lelkében a legnagyobb
emberi bünt, égi gyártási hibát:
az egyáltalán nem "polgári"
szabadságvágyat hordozó má-
sik civillel soha nem fog talál-
kozni.

LÁSZLÓFFY CSABA VERSEI

Anyámban nincs időzavar

Péterfy Jenő emlékére

Meghajolva a gótika boltívei alatt,
hogyan ne nyeljen a Pokol.
Szégyellősen térdepelsz a mama
mellett, behunyva szemed.

Elejtett, széttördelt szavak,
mint lábak alatt ropogtatott drága
tűkörtörmelék. Ez a rég megfakult
száj a tied, anyácska? Szemed
elapadó tő, két kebled süllýedni-kész
halom; mennyi por rakódott
aszott bőrödre, ahogy a székek kar-
fáját letörölted s a zongora fedelét.
Olyan szürke lettél, mint egy egérke;
de mielőtt a kétkezes poklát
kijártad volna, nő voltál te is.

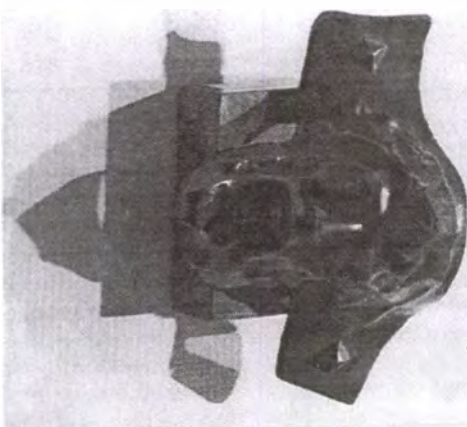
Fáklyásmenetelők, elsötétített
hangversenyerem; mintha ott lennél
a tolongó, néma árnyak között,
a comb, a hajlatok vonulatán csak
szilánkok, szálkagörbület esedezik a
testetlen hangok után. Egy dilettáns
nyiszitáló vonója torokszorító, rekedt
hangokat szaggat ki a hegedűből.

Talán az én önzésemen is múltott,
hogy haszontalan morzsáledben
olyan hamar felszippanzott az Úr.
Egyszer, emlékszem, haragra
lobbantál, mert kinevettem kicsinyes
buzgólkodásodat, látva, ahogy a szaka-
dozott torontáli szőnyegre kiöntött
langyos tejet töröltetted.

A meghasonlott kedély és a kétkező
emlék számára a mai világ, azt mondják,
jó termőtalaj. Ott, ahol mindenki önző
és minden kiszámított, eszelősség
kísérti meg olykor a szellemet. Elég,
ha egy kiáltás eltalál, egy élesebb
zajszilánk, hogy elvágja a halántékon
átütő eret... Mintha kontár sebész kezére
kerültél volna — akár a nemzet maga is.
A közszellem elizaposodott, s mint betegség
nő a végzettudat.

Te, akiben már nincs idő-
zavar, te már tudod, hogy nem érdemes
visszatérni a világba — még azért sem,
hogy az ember bosszút álljon
az elszennvedett értelmetlen kínokért.

2000. április 4.

Jelenések — Krúdy

Micsoda szellemjárás itt, ahol
komor s fantáziátlan minden!
A piros sapkás portás! az ódon
kis könyvesbolt kirakatában
sápadó Némó Kapitány és a
nyálkás Szabolcska — midőn
már csak a csont világot a
nyüvek lerágtat anyatest helyett!
pókhalós homályban buja nász,
mit a petróleumlámpa fénye
valósággal elken, takar;
csipkekesztyűt, pruszlíkokat,
harisnyatartókat szaggató
kevély lovagok titkolt
impotenciája, bujakór-ragály;
regényes várkastélyok öles
termeiben a vitézkötéses ál-
ruhában dorbézoló betyár-
nagyapák s a jaj Istenem,
egyedül kell elaludnom árva-
szűz fohászokdás; hát a kakadu-
zöld ruhás százesztendő, a
angyali lelkületű asszonyságok,
a krisztusi idők óta ki nem
veszett emberi nyájasság,
akár az úde folyóvízben
megmáriózó szomorúfűz;
a pódrótt bajszú fiákeres, vala-
mint az utas elborult kedvét még
a csárdásnál is jobban feltűző
farsangi fánk: a kötelességtudás
és az önzetlenül adakozó vendég-
szeretet utolsó fantomjai! — — —
Vékonyodik a végtelenség;
mi szívároánylik még a termál-
fürdők andalgásai és a begónia-
illattal bódító éjjelizenék át-
léphetetlen szakadéka fölött? a dúz
anyaemlőt diadalmasan döfködő
csecsemőfej, vagy csupán egy
foszlásnak indult szalonkabát
legutolsó foszlányai?!

Halljátok-e még a hazatérő nábob
mindnyájunkat felmagasztaló hangját
e kopár csillag fölött?

2000. május 14.

Szabolőrincses április

1.
Csapdába estem. Árnyékpallón
egyensúlyozva üresség felett. —
Ha újrakezdhetném, mit nem lehet,
egy szörnyetegre nem fakardom
fogdalm, mint rémálomban hajdanán!
Teremtő indulat, még gőg se
képes, az értelmet legyőzőve,
olyan önzésre, mellyel a halál
sújt bennünket. Nem Gilgamestől
örököltöm a kétely keserű
ízét: nem jutok át soha!... A mű
pajza sem véd meg. (A keresztről
mondj le, ne tetszelegj az áldozat
szerepében: sorsod hóhéra vagy.)

2.
Az áprilisi fergeget! Megint
büntársaddá teszel; a benti
vihar sodrásából ki ment ki? —
egy gyilkos szó elég, ha meglegyint.
Mit számított már, hogy a tiéd volt
s rettegetve óvtad, amit összetörsz;
úgy érzed, ölnek, vagy éppen te ölsz —
az élni vágyó benned rég holt!
Csupaszon, ahogy a hús kellei
magát: "Miért gyötörödöm?! Más kép
ugyanígy vágyat szül, de másképp
él és élte!" — veted oda neki.
A látvány mögöttiből mintha már
nem lenne semmi. A kín fölzábal.

Új magyar Mária-siralom

Nyelvetlenül? — de: nyelvtelenül soha!
Romlékonyan bár; úgy a nyomor se tud
nyomasztani s pókhendi, gyűlölt
csűrre ragálya — ahogy leéppült

szív s agy csekély konc (még hogy a Kánaán!)
ígéretéért mindeneket (felad.
Briganti s renegát bitangok,
mind, aki esztelenül, magától

vált idegenné. Roskadozik s enyész
törvény s malaszt is, nemcsak a múlt inog.
Nem éli túl se test, se lélek
a sok egyéb nyavalyát, csupán a

szemem ha künyűl árad, egyetlen egy
nyelvem (fiacskám), ki veret ma is
csak vas szegekkel, s vére hull... Nincs
más, csak a tiszta, az ősi törvény.

2000. IV. 15.

Kocsis Előd szobrai

SZÓCS ISTVÁN

Börtönvilág, szavak, szövegek

"A börtön nem egy épület, amelyben gonosztevőket tartanak elzárva. A börtön egy intézmény, amellyel a társadalom tükröt állít magának. A börtönben sorsokat őriznek." (?????)

Régebben volt foglár, börtönőr, fegyőr — ma helyettük *bévések* működnek. A bévé: "büntetés végrehajtási szakember". Régen *teitén érték* a rablógylakost; ma lépéseket tesznek az aljas indokból elkövetett emberölés büntetésével alaposan gyanúsítható személy előzetes őrizetbevételére! Ma van bűnmegelőzés és büntett elkövetés, büntetés végrehajtás (bűncselekmény elkövetési szakember is), egyáltalán bűnügy, de nincsen *bűn!*

A bűnözőkről olvasok egy könyvet, amihez egy igazságügyi miniszter írt előszót: "»Ha ezért ellenségünkől őrizkedünk; ha gyűlöljük, aki életünket fogyni akarja: mentül inkább iszonyodunk és futunk kelt attól a bűntől, amely nem testünket, hanem lelkünket megöli, és isten előtt semmirekellővé teszi«.

A harmadik évezred küszöbén néha úgy érezzük, hogy Pázmány Péter veretes mondatai megkoptak. A középkor embere még tisztában volt a jó és a rossz, az ártatlanság és a bűn fogalmával. Azok súlyát még akkor is érezte, ha ő maga nem áldozat, hanem tettes volt. Sajnos, mára feloldódtak ezek az egyértelmű, megfogható erkölcsi fogalmak is."

Első nekifutásra arra gondol az ember: hogy-hogy megkoptak, feloldódtak? Az igazságügyi szakértők azok, akik elhomályosították, kiküszöbölték, félrehárították ezeket a fogalmakat, korlátozták, viszonylagossá tették tartalmukat.

Voltak a mi történelmi égtájainkon olyan korszakok, amikor azt mondták: csak kétféle ember van: aki már volt bezárva, és aki ezután lesz bezárva. Ez persze, csak a *politikaiakra* vonatkozott, s ma — ki tudja, mennyi ideig? — mintha már nem lenne érvényes, de — szép csendben átültették a *köztörvényes*, azaz a közönséges bűnözés világára is: nem bűnösökre és ártatlanokra oszlik az emberiség, hanem elítéltekre — és eljárás alá nem vontakra (vagy felmentettek). Mindkét csoportnak egyaránt vannak személyiségi jogai.

Noha Anouilh, az egyes országokban nem szívesen játszott francia drámaíró szerint már a szegénység és a gazdagság sem szociológiai, hanem metafizikai

kérdés — amit én saját bőrömon is tapasztalok —, manapság a bűnözés "vonatkozásait" sem akarják metafizikai összefüggésekben látni; elsősorban a jogászok, az irodalomteoretikusok és a színikritikusok nem. Az áldozatok már inkább.

A könyv, amit olvasok, éppen azt szeretné kikutatni, hogy a jogszolgáltatás (helyesebben *jogalkalmazás*) alaki megfogalmazásain túl, mi a kimutatható, a megfogható, azonnal felismerhető különbség a "kintiek és a bentiek" belvilága között; avíttasan fogalmazva, miben különbözik a bűnözők lelke a nem-bűnözőkéitől, pontosan hol, mikor kell átlépnie valakinek a határvonalat — *ahhoz?* Ezért a szerző elmegy a börtönbe és interjúkat készít — a bűnbeesés pillanatáról.

A szerző abból indul ki, hogy el lehet jutni oda a bűnözőkkel

való csevegés során, hogy a túlsó partról is hinni lehessen nekik, hogy valahol a lelkük mélyén ők is a valóságnak megfelelően látják az ügyüket, de egyre nő benne a csalódás: izgalmas megtárgyalások helyett banális, unalmas hazudozások igazolják, hogy mégiscsak a helyükön vannak ezek az alaposan meggyanúsítottak még olyankor is, amikor a bírói ítéletből is kiordít a körültekintés és a belátás hiánya.

Egy időben rémdrámáknak, majd ifjúsági regényeknek volt a kedvenc megható témája, hogy valakire súlyos gyanú vetül és nem tudja igazolni magát. Kiagyal helyzeteknek nevezhetné őket az ember, de azt hiszem, majdnem mindenki járhat úgy. Egyik legborzalmasabb élményem, a mai napig sem tudtam "feldolgozni magamban", a következő: mint frissen végzett és állásomat pár napja elfoglalt fiatalember, vígan lófrálok Bukarest központjában, napsütötte délelőtt a gyér forgalmú járdán, egyszer csak visszafordulok egy elhaladó villamos után és összeütközöm egy másik fiatalemberrel, aki ugyanakkor szintén hátranézett valahova. Egyensú-

lyomból kibillenve, a bal kezemmel tétován kapkodva, *véletlenül* kabátja alá nyúltam, *véletlenül* megragadtam vastag pénz-tárcáját és ugyanolyan *véletlenül* ki is emeltem! Noha a reflexeim általában túl lassúak, most mégis, a mozdulat megszakítatlan folyamatossgával vissza is dugtam a zsebembe; pardon, mondtuk, és mentünk tovább. Amikor is rosszul lettem és ma is rosszul vagyok a gondolattól: az illető odakaphatott volna a kezemhez, amikor a pénztárcáját markolom! Vagy másvalaki lát meg és kap oda... Védekezési lehetőségem nem lett volna, hiszen a zsebtolvajtrúkk is ez: véletlenül összeütközni. Ráadásul egyáltalán nem zsúfolt járdán? Micsoda röhgés fogadta volna védekezésem! El lettem volna intézve egy egész életre; ma valószínűleg konyhafelölös lennék egy nagyobb "átnevelő" intézetben. Vagy egy rossz operalibrettó hőse.

Ezért vallom, hogy tisztelni kell az alaposan gyanúsítható személyt is, feltételezni, hogy *mondhat igazat* — amikor először kerül horogra. Orbán Károly alanyai azonban nem elsőáldozóként találkoztak legnagyobb elítélteikkel — és ez, a ropant lelkesedéssel sprintelő szerzőt is fokozatosan lehervasztja. Igaz, két esetben ő is eljut oda, hogy megrendül a hite az ítélet indokoltságában... de: minden esetben voltak előzmények, egy-egy kis csórás, lopogatás, csalás, testi sértés; hat hónap ezért, hat hónap azért... Egy volt politikai elítélt ismerősem mesélte, hogy egyszer, börtönudvari séta közben a büntetésvégrehajtási szakember egy rendetlenkedő társa miatt elvétett mozdulattal őt vágta nyakon; de nem magyarázkodott, hanem "Magának sem árt" megjegyzéssel zárta le az ügyet.

Orbán riportalanyai egytől-egyig azt vallják, függetlenül tetteiktől, hogy konkrétan másokért bűnhődnek. Általánosan, sziklaszilárdan vallott hit a rabok — bocsánat: a büntetésvégrehajtási intézetbe befogadottak — körében, hogy bankárok, üzletemberek, közméltóságok —, millió, százmillió jövedelmeikkel sokkal bűnösebbek, mint ők; ilyenformán az ő kis ragadozásuk tulajdonképpen igazságszolgáltatás, nem más, mint kísérlet a javak újraelosztására!

Mindég csak a *körülményekről*, a viszonyokról esik szó a magyarázkodásokban, a bűn fogalma föl sem merül; az elkövetők általában balszerencséseknek, pechesekeknek tartják magukat; a

megbánás alól a büntetlenül maradt pénzemberek példája miatt mindnyáján fel vagyunk mentve!

A sodródás, a fokról fokra való lezúllás mellett van még egy fő oka az alaposan gyanúsíthatóvá vagy elkövetővé válásnak (a "megrögzött" bűnöző kifejezés sem political correctly ma: ő "különszen visszaeső"), ahogy a szerző mondja: a saját jelentéktelensége ellen való ágaskodás. A kiemelkedési szándék a csordából. Vagyis: az *önmegvalósítás*. (Prosper Mérimée novellája végén, amiből a *Carmen* című opera készült, szintén azt fejtegeti, hogy az úgynevezett cigánybűnözés lényegében nem megélhetési bűnözés. Az elkövető azt akarja bizonyítani magának és társainak, sőt, az áldozatnak is, hogy túl tud járni mások eszén, azaz *ő az okosabb*.) "Neki nem a meggazdagodás a cél, hanem hogy megszabaduljon saját pitiségének nyomasztó tudatától."

Orbán beszélgető társai közül éppen egy tizennégy évre ítélt öreg cigány fejtegeti a legszívósabban a dűrenemati motívumot: ha nem lehet elítélni valakit azért, amit elkövetett, el kell ítélni azért, amit más követett el. Az összesítésnél úgyis egyre megy.

A szerző valaha színész volt, s ha ki nem mondva is, de láthatóan az *alakítás*, az *elhitetés* eszközeit szeretné tanulmányozni a "partnereinél". De ahogy előrehalad a könyvben, egyre kevésbé tudja elrejtetni csalódását: rosszul játszanak! Unalmasan! A bűnözésben nincs — nincs *már?* *abban sem?* — semmi romantika. A szerző tudja, mi a különbség közöttük: "mindnyáján bűnösök vagyunk", és "mindnyáján bűnözők vagyunk".

A világ egy transzcendens igazság hiányától szenved — írta Julien Benda az *Írástudók árulásában*... ám az azóta eltelt több mint hetven év azt bizonyítja, hogy semmitől sem irtózna jobban, mint éppen egy transzcendens igazságtól...

Orbán Károly: *Börtönvilág (riportok a "Gyűjtőből")* Budapest, 1999. A szerző a könyv írása idején a *Börtönújság* szerkesztője volt. Ma biztosítási ügynök.

ÁCS MARGIT

Volt-fogyatkozás

Levél Ann Applebaumnak*

*Megesik majd
csak velünk esett meg
csak velünk eshetett meg
a teljes volt-fogyatkozás
(Tamás Menyhért, 1978)*

Kedves Asszonyom!

Ezt a levelet nyilván sohasem fogja olvasni, nem is azért írom. [...]

Őszintén szólva éppen egy amerikaiától vártam legkevésbé, hogy oly lényeglátóan feltárja annak a morális és tudati válságnak az elemeit, amelyeket mi itt a volt szovjet felségterületeken átélünk, ahogyan Maga tette egyes utalásából ítélve 1998 előtt keletkezett cikkében. Nem vártam volna, hogy egy amerikai fogja végiggondolni, milyen abszurd helyzetet teremtett a kommunista apparátusok bűneinek eltussolása, az a nemzetközileg szervezett védelem, amiben az átalakulás első percétől részesültek. Alig volt törvényes felelősségre vonás — ezeknek az eljárásoknak persze sok-sok vitatható pontja szokott lenni, a cikke hivatkozik a nürnbergi perek kétes vonásaira is, de arra is, hogy a jogi procedúrának mégis csak része van abban, hogy a németek nem kerülhették meg a múltból való gondolkodást. A Maga cikkéből tudtam meg, hogy az itteni közhangulat lehetővé tette: egy lengyelországi per alkalmával Adam Humer, aki sztálinista korszakban brutálisan megkínzott embereket, a tárgyaláson ráförmedhetett a tanúra, egykori áldozatára: "pofa be, vén boszorkány". Bizony, mi itt erre felé meglehetősen jól tudjuk: "több helyen a kommunista pártok számára lehetővé tették (néha hatalmas) vagyonuk visszaszerzését... A nyugdíjas párttagok továbbra is kiemelt nyugdíjat élveznek. Egyetlen más párt sem mérheti össze velül saját anyagi erejét — hiszen Kelet-Európában nem működhetek más pártok 1989 előtt. Részből ennek következtében Lengyelországban, Magyarországon, Bulgáriában, Litvániában és Oroszországban a korábbi kommunista pártok újraélednek; több országban lassan ők kezdik uralni a politikai életet." Ha ezt olvasom egy amerikai szerzőtől, persze hogy csodálkozom, hiszen éppen úgynevezett mérvadó amerikai körökre való hivatkozással szorítottak minket sarokba, amikor a fent leírt tények miatt háborogtunk. Pontosán azokba a véleményekbe ütköztünk, amelyekkel Maga is vitába száll. Tina Rosenberg Pulitzer-díjas műve valószínűleg csak ugyan iskolapéldája lehet ennek az amerikai baloldali liberális szemléletmódnak, amely folyton anti-kommunista "boszorkányüldözés"-től tartott, meg a háború előtti kísértetek feléledésétől. Mi is úgy tapasztaltuk (mi = rendszerváltó értelmiségiek), hogy "A modern

Kelet-Európa problémája azonban nem a harmincas évek, hanem a kommunizmus öröksége, legyen az korrupció, szegénység, környezetszennyezés, rossz egészségügyi helyzet vagy megrendült értékek. A demokráciára és a kapitalizmusra leselkedő igazi veszélyek Lengyelországban és Oroszországban egyaránt a kommunista eszményekben, a kommunista gazdasági örökségben s maguknak az egykori kommunistáknak a korrump magatartásában keresendők, nem pedig valamiféle felmelegített fasizmusban. Minden alkalommal, amikor egy új kormányzat zátonyra futott az egykori kommunista táborban — Szerbiában a leglátványosabban, de Szlovákiában is —, ennek alapvető oka nem valamilyen újnacionalista csoport tevékenységében, hanem az új ruhát viselő régi kommunistákban rejlett."

S végül hadd emeljem ki még gondolatmeneténél számomra legfontosabb konklúzióját: "az átvilágítás elmaradása és a múlt hivatalos elfelejtésének hiánya miatt sérül a civil társadalom, s nyilvános hitelességet veszít például az 'igazságosság' és a 'közértelem' fogalmai. (...) Emberek milliói számára a múlt elfelejtésének elmaradása azt igazolja, hogy nem érdemes tisztességesnek lenni."

Megkönnyebbülés volt olvasnom ezeket. Megkönnyebbülés a rosszkedvű gyanútól, amely szerint tökéletesen magánérdekű keservnek szenteltem elmúlt éveimet, és csak dohogó, leselejtezett öregemberek problémáznak azon, hogy az egykori elit (rabtartóink, kápolink, a totalitárius rendszer cinikus haszonélvezői) korlátozás nélkül nyereszkeskednek saját "bukásukon": az úgynevezett rendszerváltozáson. Csekély vigasz, de vigasz, hogy még nagy távolságból is kitetszik annak, aki nem fél meglátni: az igazságérzet rámenős elfojtásával valójában nem is a mi lelkünk szenvedte el a nagyobb sérelmet, hanem az emberiség világrendje. Kedves Applebaum asszony, a köszönettel akár be is fejezhetném e levelet, de épp ellenkezőleg, most támadt kedvem folytatni, amikor egy értő fület feltételezve mondhatom el, mi történt velünk, rendszerváltó értelmiségiekkel 1989 óta. Legalábbis egy variációját a történeteknek.

Ahogy mondtam: *becsületből* szinte mindenki utálta a *rendszert*, mi magyarok, a "legvidámabb barakkban": a Kádár-rendszert. Nem ritkán még a helyi párttitkár is — legalább a metakommunikáció szintjén — iparkodott valamilyes cinkosságot jelezni ebben. Meglehetősen feszélyező volt e látszólagos ellenállás nélküliség a rendszer részéről, mert hisz akkor mi is a rendszer, aminek mi olyannyira az

ellenzéke vagyunk, másfelől meg azért teljesen nyilvánvaló volt, hogy a rendszer plazmája, akár egy sci-fi horrorban a láthatatlan úrlények, betölti a teljes életterületet. Ennek az alapérületnek a megtámasztására ott volt a politikai ügyosztály meg a munkásörög, ideiglenesen kussban. Meg az ideiglenes oroszok. Egészen 1988-ig úgy tűnt, hogy action gratuite az egész ellenzéki életvitel, csupán etikai jelentősége van — mindazonáltal jó néhányan nem tekintették ettől kevésbé fontosnak, hisz számunkra az egyetlen lehetséges magatartás volt. Mintha egy Pelágus-i erkölcsstanban hittünk volna: az embert csak azért a tettért terheli felelősség, amelyhez akaratával hozzájárul. Persze az akaratlagos hozzájárulás megvonásán túl azért találunk cselekvőbb, nyilvánvalóbb formákat is — ki-ki lehetősége és bátorsága szerint — az ellenállásra, ahogy akkor mondták, illő (és óvatos) szemérmességgel: a *másképpgondolkodásra*. Az úgynevezett demokratikus ellenzék tevékenységének, "intézményeinek" és epizódjait jócskán számon is tartja a rendszerváltozás utáni köztudat, az úgynevezett népi ellenzék akcióit szinte egyáltalán nem, vagy csak gúnyosan, afféle poros "régi érdek" gyűjtőfogalomba utalva, s ez így igazságtalan. Ellenzéki szerveződések tehát voltak, bár sem a Beszélő, sem a Bethlen Alapítvány (ha egyszer netán mégis eljutna Magához a levelem, kedves Ann asszony, ígérem, megjegyzetelem, hogy mik ezek, de a jelenlegi, elküldetlen formájában nem szükséges), de a sok egyéni vagy csoportos, titkos vagy demonstratív ellenzéki tett egy pontba összegződő ereje sem döntötte volna meg a Szovjetuniót. Így hát nagyon is jól tudtuk 1988-ban, hogy amikor megalakítjuk nyilvános ellenzéki szervezeteinket, majd pártjainkat, nem mi csináljuk a történelmet, hanem a történelem "csinálta meg" a szovjet birodalom válságát, Máltát, a szovjet befolyási övezet feladását, a térség belső átszervezésének szükségességét, amiben ránk is kiosztott néhány feladatot.

De mit is mondok! Hiába volt ez már akkor is orbitális közhely, azért nem mindenki volt képes saját jelentőségének szerény voltát észre és tudomásul venni, aki előtt hirtelen megnyílt a politikai tér, a tévé és rádióstúdiók. Vagy akár csak szűkebb környezetében fontoskodhatott egy kevésbé. Vagy aki hirtelen megkapta a sorstól a nem remélt elégtételt sok évtizedes nyomorítottaságért: a szörny személtára kiszenvetett. Az vesse rájuk az első követ, akit soha nem kapott el a kollektív rítusok eufóriája, nem ugrott be első szóra a "történelmi idők tanúja" szerepébe. Ami engem illet, lelkesültség ide vagy oda: kezdettől átéreztem, hogy pusztán statiszták vagyunk egy nagy, világméretű misztériumjátékban — azonban mégis színpadra kell lépünk, mert statisztéria nélkül nem adható elő a

rendszer változása. Az egyik "rendszerváltó" mozgalom aktivistájaként négy órára csökkentettem alvásra szánt óráimat, hogy munkám mellett rölapokat, meghívókat fogalmazzak és sokszorosítsak — négy példányonként, egy apró táskaféregépen —, ábécé-rendbe szedjem a szaporodó kerületi tagságot, furcsa vegyülékével a szkepszisnek és a meghatottságnak. Hallgattam a magunk pénzén bérelt termekben, szűk időre szabott összejövetelen a sok évtizedes hallgatás után először megszólaló, szívbeli ellenállókat, a Rendszer áldozatait, s a megrendült együttérzést megülte a soron lévő, okvetlenül szükséges szervezeti elvégzendők ideges sürgetése: szavaztatni kellett, szavazatszámoló bizottságot kellett kiállítani, küldöttet és tisztségviselőket választani, működési szabályzatot összefabrikálni stb., miközben nyilvánvaló volt ezeknek a "fontos" gyakorlati feladatoknak az önképzőköri jellege, hiszen az igazi történelem helyszíne az Ellenzéki Kezdet volt. S ha én így kvázi felülről, a gyakorlati szint "magasából" néztem a politikai identitásukat először megvalló, igaz demokratákra, a magamfajta nyüzsgő értelmiségiekre ugyan mekkora "magasból" tekinthettek azok, akik beütemezték a berlini fal leomlását, akik fű alatt jogi keretet teremtettek a pártállami elit meggazdagodásához, a politikai hatalom gazdasági hatalommá való konvertálásához, valamint azok, akik a nyugati üzleti és politikai szférában partnereik voltak az előkészületekben — ha figyelmet fordítottak ránk egyáltalán.

És mégis statisztának, jó baleknek kellett lenni, hogy végbemehessen, aminek, úgy látszik, végbe lehetett mennie.

Nem sok dologra lehetek büszke ebből az időből, de az illúziótlanságomra kissé büszke vagyok. Pedig igencsak viszonylagos illúziótlanság volt. Csupán elvileg tudtam számon tartani a történelem valós arányait, átérezni nem voltam képes, és nem számolhattam igazán magukkal a következőkkel sem. Más dolog elvontan, merő logikával végiggondolni, hogy a pártállami gazdasági elit jelentős hányada már legális üzleti kapcsolatban áll a nyugati világgal, tehát hogy ők már egymás partnerei, s más dolog azzal szembeülni az ország jogi és szellemi birtokbavételének a pillanatában, hogy a nyugati típusú demokrácia, amire mi velük, gólem-pártjukkal szembe fordultunk esküdünk egy életen át (ki 1956, ki 1968 óta, nem is szólva az idősebb "reakciók"-ról, akiket emiatt ért meghurcoltatás a rendszer korábbi évtizedeiben), azzal kezdi nálunk működését, hogy a magántulajdon szentségének elvén alapulván éppen a káderek magántulajdonná átmintóult zsákmányát veszi védelmébe. (Tudniillik más-honnan eredő vagyon meglehető-

>>>>> folytatás a 6. oldalon

>>>> folytatás az 5. oldalról

sen kevés volt, hacsak a háztájt, a dácst és Trabantot nem tekintem annak.) És más előre számítani rá, megint más naponta tanúja lenni az igazságtétel, az elszámoltatás származásán eredménytelen kísérleteinek, amelyek nemhogy kielégítene, inkább bősztik és megsztgyenítik az egykori áldozatokat. Az elméleti helyzetfelmérés és elemzés tárgyilagossága bizony könnyen odaszal, ha az embernek át kell élni, hogy mind e kényszerű kudarc annak a pártnak a kormányzása alatt történik, amelynek erkölcsi bázisához ő maga is hozzájárult; azaz az ő erkölcsi hite, az ő sorsszerűen vállalt eszményei devalválódnak egykori elváratai kezén, és velük együtt gyűlöletessé válnak a kiábrándulást és az egzisztenciális szorongást kizárólag és szinte rituálisan erre az első kormányra terhelő népnél.

Holott tíz év elteltével már nyugodtan megállapíthatjuk: olyannyira determinált volt az út, amit a magyar gazdaságnak és közigazgatásnak az európai kompatibilitásért meg kellett tennie, hogy minden kormány, programjától, úgynevezett ideológiájától, szavazóinak elvárásától függetlenül, azzal sokszor élesen szembefordulva, nagyjából ugyanazt kellett, hogy tegye. Az Antall-kormányt azért tették ki szüntelen támadásnak, azért zsarolták folyamatosan, mert a pénzvilág és az MSZP-klientúra nem bízott a status quohoz való lojalitásban, ezek következtében aztán zsákutcákba szorult, és nem lehetett kellően hatékony sem a kényszerű, sem a vállalt szolgálatban. A Horn-kormány viszont a fent nevezett köröktől a kelleténél nagyobb támogatást kapott, s így a hatalom-koncentráció miatt Magyarország nem a nyugat-európai, hanem a dél-amerikai típusú átalakulás útjára került — tehát különbség mindenesetre volt köztük. (Hogy az Orbán-kormány milyen akcentussal teszi az "ugyanazt", annak summázása még korai volna.) Nyilván különbözött volna valamelyest az elmúlt tíz év a megtörténttől, ha az első választásokon a szocialisták nem esnek ki a kormányzati hatalomból, ha már akkor kialakul a csak 1994-ben létrejövő felállítás, amely szerint a rendszerváltó ellenzéki pártok valamelyikével legitimáltatják magukat mint korszerű (szociál)demokratákat befelé és kifelé egyaránt, de a kontinuitás a politikai hatalmi szférában is (ahogy a gazdaságban és a médiában) megmarad. (Sokan voltak, akik erre a változatra számítottak az első választások előtt.) Az adottól jelentősen eltért volna az a történelmi változat is, amelyet a két nagy "rendszerváltó" párt sokak — jelentős részben külföldiek — által szorgalmazott nagykoalíciója eredményezett volna az első kormány alakításakor, és az is, ha 1998-ban is győznek a szocialisták. Azonban e változatokban sem lett volna több esély (sőt, inkább kevesebb lett volna)

na) a kommunista rendszer bűneinek teljes körű feltárására, követkevens elítélésére, amely csakis a bűnösök elítélésével és a haszonélvezők elszámoltatásával lehet tényleges, továbbá az áldozatainak való erkölcsi és anyagi igazságszolgáltatással. Magyarországon csak polgárháború árán történhetett volna ez meg, hiszen a szocialista piacgazdaság által kitermelt elitet nemcsak hogy nem lehetett volna kihagyni a rendszerváltásból, hanem egyenesen az ő érdeke volt legközvetlenebbül a gazdasági szerkezet átalakítása. De mindannyiunk szerencséjére a másféle, a radikális történelmi útnak nem volt realitása, hiszen a polgárháborún valószínűleg még többet veszítettünk volna, mint így, mert akkor talán még az igazunkat is elvesztettük volna.

Végül is ez a lényeg a Maga folyamatrajza szempontjából, Ann asszony: a kommunizmus történelmi és egyetemes elítélése nemcsak azon feneklik meg, hogy a nyugati értelmiség jelentős része a marxizmus emlőin nőtt fel, és körömszakadtáig védelmezi illúzióit avagy érdekeit, hanem azon is, hogy a nyugati (globalizált) gazdasági szféra nem tűné keleti üzletfelei politikai kikezdését, semmi oka felborítani a sakktáblát — hiszen nyeresre áll. Megfontolandó, hogy ott, ahol mégiscsak történtek lépések a múlt bűneinek feltárására és a következmények viselésére (Maga az NDK-beli, a cseh, a lengyel gyakorlatot említette fel példaként), az ortodox szocialista gazdasági elvek az utolsó pillanatig megakadályozták a pártállami elitnek prekapitalista elité való átalakulását, míg ez a folyamat Magyarországon már a nyolcvanas évek elején megindult. Náluk nem volt előprivatizációs törvény, nem volt hallgatóságos gyakorlat, hogy titkos külföldi bankszámlája legyen egy-egy gazdasági középvezetőnek, nem voltak jelentős nyugati befektetések közös vállalatokba stb. Amilyen mértékben Magyarország előreszaladt a kapitalizálódásban a blokk többi országához viszonyítva, annyival csökkent az esélye az erkölcsi katarzisa.

Mi ezt a kilencvenes évek legelején tulajdonképpen tudomásul vettük.

Eleve is mérsékelt és józan volt a közhangulat. Még legvérmesebb vágyaink is csupán szimbolikus ítéletekre irányultak bizonyítható erőszakos cselekedetek esetén, avagy a pártállami szolgálattal kiérdemelt kiemelt nyugdíjak csökkentését szorgalmaztuk, a méltányosság jegyében, e "szolgáltatások" áldozatainak nyomorult élet-színvonalával összevetve az övékét. Beláttuk, hogy a már magánkézen lévő vagyon visszaállamosítása jogállamban megoldhatatlan, bármilyen nyilvánvaló legyen is, hogy politikai visszaélés folytán jutott tulajdonosa birtokába, de igenis elvárjuk, hogy felfüggeszék egy időre a Németh-kormány hírhedt előprivatizációs tö-

vényének hatályát, mert úgy talán lélegzethez és némi lehetőséghez juthatott volna a nem brancsbéli (kis)tőke is. Efféle korántsem végzős, sőt nagyon is szerény retorziókkal szerettük volna kinyilváníttatni, hogy ami volt, rossz volt. Talán annak az elismerését is óhajtottuk, hogy bár kiszolgáltatottak voltunk e rossznak, mégis éppen megmentettünk valamennyit magunkból, s ez se csekélység. Sem bosszúra, sem előjogokra nem pályáztunk, sőt, inkább feszegetve fogadtuk a körülöttünk élő párttagok és volt párttagok félelmének jeleit, akik saját egykori hatalomgyakorlásuk emlékei alapján kemény intézkedésekre számítottak. Józanok és nagylelkűek voltunk, annál nehezebb volt lenyelni, hogy az erkölcsi igazságszolgáltatásnak még ez a szerény igénye sem teljesíthető.

Nehéz volt lenyelni, hogy pártközponti mandátummal kinevezett igazgatók egyszer csak a fejünkhöz vágják (mert esetleg helytelenítettük megszokottan önkényes, de újfélé módon szélhámos húzásait), hogy nem vagyunk képesek beilleszkedni a piaci viszonyok közé, nem vagyunk Eurokonformok, régi, pártállami reflexek rabjai maradtunk. Nehéz volt lenyelni, ha egy KISZ-pénzen alapított, újdonszerű magáncég KISZ-Központból kikerült tulajdonosa az egészséges üzleti gondolkodás hiányában marasztalt el bennünket, egy pénztelenségtől fuldokló, (még) állami tulajdonú vállalat éppen állását veszti alkalmazottait.

Mert hiszen az erkölcsi kisemizés olyan körülmények között ért bennünket, amikor az értelmiség nagy részének addigi munkavégzése fölöslegessé vált, s ez nemcsak a humán-szférában történt meg, hanem minden értelmiségi szakmában valamilyen mértékben. A gazdasági szerkezet átalakítása során persze sok gyárat, intézményt indokoltan, az ésszerűség jegyében zártak be, kényszerítettek munkahely-csökkentésre, de hát ki várhatná el, hogy ez a körülmény vigaszt adjon a friss munkanélkülinek? Vagy abban találgatni vigaszt, hogy a tudása, amiről a diplomája tanúskodik, időközben amúgy is elavult? Hogy elavultak az eszközök is, amelyekkel bánni tud? A legkeservesebb órákat talán épp az okozta e talajvesztett értelmiségi rétegnek, hogy a diadalmas, gyakorlatias menedzseri megítélés szerint a leselejteződése pillanatnyilag még akár igazságosnak is minősülhetett, holott hogyan védhette volna ki egyénileg munkahelye, szakmája technológiai vagy módszerbeli igénytelenségét vagy lepusztulását? S bizonyára képes lett volna ő is folyamatosan megújulni, ha erre bármiféle alkalma van — de hát a pangás évtizedében mi más lehetett volna, mint alulfoglalkoztatott munkaerő? Most tudomásul kellett vennie, hogy nulláról kezd, mert szakmája vagy megszűnt, vagy ha nem, előzőnlük a friss diplomás fiatalok. "Ti akartátok, nem?"

— kérdezték tőlünk kajánul a nyugdíj vagy a biztos elvtársi protekción védelme alatt kádárista elandrukkereink. "Ti akartátok a hatalmat, aztán itt szerencsétlenkedtek vele. Amatőrök!" — mondták gyűlölettel, akik tényleg kipottyantak belőle. S mi, *hatalomban lévő*, hamarosan vagy máris munkanélküli értelmiségiek csak azt gondolhattuk, hogy igen, mi akartuk, s újra akarnánk, ha úgy fordulna, csak esetleg előbb kezdenénk a felkészülést rá.

A kilencvenes évek elejének pánikhangulatára rácafolva végül is a vártnál általában jobban alakultak az értelmiségi sorsok. Igaz, szociológiai tény e középosztályi réteg elszegényedése, ami különösen a döbbenetes mértékű meggazdagodások és karrierok kontrasztjában ítélfelhető meg jelentőségének megfelelően, mégis többségüknek sikerült megkapaszkodni vagy legalábbis képességeik színvonalán elhelyezkedni, elsajátítani az új munkastílusokat, beletanulni az új eszközök használatába, vagyis megúsni azt, hogy ismét érvényesüljön a nagy törvény, miszerint a forradalom felfalja gyermekeit. (Mert hiszen ha az erre utaló tendenciát nézzük, be kell látnunk, hogy még az a "bársonyos forradalom" is forradalom volt, elvégre jó néhányat valóban felfalt lelkéből leledzett fiai közül — azzaz inkább akiknek akébből ő leledzett annak idején.) Nem, végül is nem az értelmiség lett a rendszerváltás nagy vesztese, de ha nem is nagy vesztes, a humán értelmiség bizony sokat veszített.

Vesztett aztál is, hogy a radikális pragmatizmus (vagyis az önelégült bunkóság) szelleme szállta meg az országot. Itt csak gyárnak vagy banknak lehet filozófiája, illik is, hogy legyen, de filozófia, csak úgy, magában, minek?! (Sajátos szerepcsere, hogy most viszont a művészetnek és tudománynak vannak állandósult "pénzügyei", gazdálkodási stratégiája, szóval kerék a világ.) Roppant sokat veszített a presztízsből a művészet, a tudomány, ez alapvető oka elszegényedésünknek is. Ám az efféle veszteség, hogy úgy mondjam, benne van a pakliban, amikor valaki e pályák valamelyikére szánja el magát, és szakmai öntudattal szokás elviselni a vele járó szűkölködést. Van egy veszteségünk azonban, amiről nem szokott szó esni, mert rejtett, és látszólag nincs egzisztenciális tétje, és voltaképpen ennek megnevezése végett from ezt a levelet.

A személyes múltunkról van szó. Azt, hogy maga a Múlt, vagyis a történelmi emlékezet mindenkor a jelen érdekei szerint alakul, megszoktuk már. Különösen itt Kelet-Európában, ahol nem is ilyen vagy olyan interpretáció kérdése, hogy mit gondolunk felőle (Franciaországban például attól még nemzeti ünnep Július 14-e, hogy egy újabb, divatos történelmi iskola kárhóztatni kezdte a Nagy Francia Forradalmat), hanem kőkemény hittétel

volt, hogy mit ismerhetünk el egyáltalán történésnek. (Erről szolt egy viccünk: "Csak a jövő biztos!") No meg az se először fordul elő, hogy nagy történelmi változás — háború, forradalom, dinasztia-váltás — után a személyes élet tényei is átminősülnek: titkolni való bűnné válik, amiért előzőleg kitüntetés járt, korábbi rang, érdem elvöl stb. Csakhogy eddig a győztesek szabták meg az új értékrendet. Most meg nem. Biztos vagyok benne, hogy nagyon nehéz lehetett elviselni 1945 után a második világháborúban vesztes magyar hadsereg katonájának, hogy sok szenvedésért, áldozatáért, gyógyulhatatlan emlékeiért nemhogy hála és vigasz nem jár, hanem átokkal sújtják, s még jó, ha csak elfelejtkeznek róla, s nem ítélik kényszermunkára múltja miatt. Azonban ezt a hatalmi logika szabta meg a szovjet hadsereg által megszállt országban, s a megőrzött emlékezet az ellenállás fészkevé vált, tartást adott. Mi viszont a győztes oldalon éltük át a rendszerváltozást, ezért váratlan és irracionális fordulatként ért benünket, hogy a "győzelmünk" pillanatában mindaz levegővé foszlik, amivel mi hitünk és szándékunk szerint e győzelemhez hozzájárultunk. Vagyis éppen az az erkölcsi arculat, erkölcsi vállalkozás, amelyet levelem elején az ellenzékiesség legáltalánosabb formájaként jellemeztem, tökéletesen súlytalanná vált.

Az első találkozásom e drámával már 1990 elején megtörtént. Nemes Nagy Ágnessel beszélgettem (e nevet is, ha netán úgy fordul, megjegyzetelem majd a Maga számára), akinek éppen akkor jelent meg esszéi gyűjteményes kötete, s a könyvről egy tisztelő recenzio. Keseregve elégedetlenkedett bírálója munkájával, és amikor meggyőzni iparkodtam, hogy a kritikus, aki tulajdonképpen az övétől eltérő ízlésvilágot képviselt, ezúttal saját árnyékát átlépve, rendkívül méltánylóan beszél a gyűjteményről, N. N. Á. azt mondta: "De csak arról írt, akaratlanul, pontról pontra, ami benne van a szövegben. Az fel se merül benne, hogy én mi mindenről nem írtam, mert nem voltam hajlandó írni, pedig nagyon elvárták volna, és nagyon rossz néven vették, hogy én azok helyett írtam Rilke-ről, például. Az pedig már végképp észbe se jut, hogy mennyi mindent meg egyáltalán nem írtam meg." — Éles fénnel világított bele ez a beszélgetés az igazságba. Igen, ettől kezdve csak annyi lesz belőlünk, amennyit meghagyott az előző rendszer. Feketen fehérén, grammra kimérve csak az elkészült munkáink lesznek felvéve a leltárba, és ami a sorok között és a hallgatásban volt, örökre elveszett, letörölődött, ahogy visszavonhatatlanul eltűnik a szöveg a monitorról, ha rossz billentyűt nyom meg az ember. Hirtelen szembesültem azzal, hogy a reménytelenség igenis bűnbe vitt bennünket: nem tettünk meg mindent, amit megtehettünk volna,

nem írtuk meg az íróasztalainknak a legigazabb műveinket, s most csak manőverezéseink félszívű eredményeivel, töredékeinkkel állunk itt, mint életműveinkkel. (Persze egyes nagyjaink esetében ez sem kevés, például N. N. Á. esetében sem, de lám, mégis nagyobb-nak látta a mű elmaradt, hiányzó részét.)

Aztán érvényüket veszítették barátságaink. Más-más utakra térünk, és a politikai beharcok miatt nemcsak a szolidaritás veszett el, a kölcsönösen vállalt kezesség az identitásunkért, a becsületünkért a megtörténtekért, hanem egyenesen gyűlöletbe fordult és e tűzben nyomtalanul elemésztdött a barátság. Nem maradtak tanúink sem arra, hogy kik voltunk — ami mindig azt is jelenti, hogy kik vagyunk.

A válás a pszichológusok — és tapasztalataink — szerint a legnagyobb traumák közé tartozik. Az ember életének az a szakasza, azok az évek, évtizedek, amelyek alatt az övé a társa életébe szövődött, úgy szólván kihál belőle. Ökológiai katasztrófa. A felszínen úsznak az emlékek tetemei. Minden élettény a

kapcsolatban a politikai erkölcsükkel, orvosok, mérnökök, természettudósok esetében ennek nem volt feltétlenül jelentősége, de az irodalom, a művészet, a humán tudományágak művelőinek politikai erkölcsé meghatározó komponense munkásságuknak. Hozzá tartozik. Nem mindegy tehát, ha az évtizedek során felgyűlt *erkölcsi bankbetétjük* egyik pillanatról a másikra elértéktelenedik.

Mindeddig a "volt-fogyatkozás"-nak csak a folyamat természetéből adódó, spontán mértékéről és formáiról beszéltem. De levelem kontextusából nyilvánvaló, hogy e spontán mértéket jóval megnövelte az a körülmény, hogy a rendszerváltozás valódi nyertesei a "vesztések" lettek, és nagyon nagy befolyással voltak az új értékrendre. Mi sem természetesebb, mint hogy eliminálták múltjukat, s hallani se akartak a miénkről, hiszen az kínos tényekre emlékeztetett volna. No persze, a múlton való kérdőzés joggal vált ki ellenszenvet. Még inkább az állítólagos érdemekkel való vigékedés. De hát én *erkölcsi lényekről* beszélek, magunkról, akik na-

amely végképpen eldöntötte, hogy az új érdekszövetség sokkal fontosabb a közös morális tökélnél. (Csak azt találtam ízléstelennek, hogy mialatt kézenfogva együtt tűntettek az egykori állampárt tényezőivel, a televízió a Fekete Doboz kultikus dokumentum-felvételeit vetítette iménti ellenzéki hőstetteikről — immár homályban hagyva, hogy ki is volt akkor az ellenség.)

Részletkérdés? Az, de a múltvesztés ezekben a részletekben ment végbe. Szóra se érdemes, apró torzításokban a történelmi publicisztikában és monográfiákban, előítéletek felkeltésében bizonyos fogalmak íránt, amelyek a közvéleményt elbizonytalanították és irritálták — az emberek figyelmét amúgy is lekötötte egzisztenciájuk számos új keletű gondja, türelmetlenül elfordultak a számukra követhetetlen szócséplésektől és általában a politikától. Most ez az ingerültség övezi közelmúltunk kérdéskörét. S noha az új generáció még nem oly elcsigázott, mint kortársaink, ők is elhárítanak maguktól minden ezzel kapcsolatos vitát. Azt hiszik, és sajnos a most végre hatalomba és pozícióba került fiatalok is azt hiszik, hogy semmi kö-zük ehhez a múlt-hoz, rájuk az nem tartozik, hogy mi miatt ágálnak egymás ellen a felmenők, s úgy gondolják, hogy ez a mélyben lap-pangó feszültség csak hiúságok és poros sérelmek csatája, semmi komoly tétje nincs. "Le kell zárni végre a múltat" — mondják ők is, ön-zön és naivan és rövidlátóan, s ha gondolnak rá, se zavarja őket nagy ártatlanságukban, amelyre módfe-llett büszkék, hogy a mondat allu-dál az *Internacionálénak* a múlt végérvényes eltörlésére felszólító sorára.

Pedig van tétje a válságnak számukra is. Még nem tudják, hogy a siker, az eredményesség, a funkcio-nalitás ideálkörében épp úgy a sza-badságát játssza el az ember, mint ahogy megfosztja tőle minden tota-litárius rendszer. Amit mi a lezární parancsolt múltunkból hozunk, az a személyes lét igénye. A reflexsze-rű ellenállás minden ideológiai kényszernek és minden jámbornak látszó, de alattomos divatnak. Készség a kockázatvállalásra: hogy nem csinálunk nagy ügyet abból, ha fizetnünk kell a választásunkért, de nagyon megszenvedjük a téve-déseinket. A szabad és felelős ember modelljét lehet tehát megsejteni gyarló múltunkból, amit épp ezért kár lenne — és hasztalan is — betil-tani.

Kedves Ann Applebaum! Köszönöm Magának, hogy cikkével felébresztette bennem a reményét a valahai meghallgattatásnak, hiszen ha olyan emberek is vannak a világ-on, akik úgy gondolkodnak, mint Ön, akkor az elvi lehetőség nem kizárható. Barátsággal üdvözlöm.

*Ann Applebaum *Érzelmi földaldiság* című cikkét a New Criterion nyo-mán a Nagyvilág 1999/7—8-as száma közölte.

(Rövidített szöveg.)

Jakabos Olsefszky Imola kerámiaja

bizalomhoz és a felelősséghez kötődött, s amikor ezek megsemmisültek, magukkal rántották valamennyit. Mintha fehér folt keletkezne az élettrajzban azoknak az éveknek és évtizedeknek a helyén. Ehhez a traumához hasonló, ami társadalmi lényünket érte, azzal a különbséggel, hogy ez esetben nem a bizalom és a felelősség (a szeretet) vált semmivé, hanem éppen a hiányukhoz redukált érzelmi készlet.

Másféle hasonlattal is elmondhatom. Erkölcsi lények számára az élettörténetük afféle erkölcsi tanúsítvány. A mi számunkra nagy értéke volt egy-egy döntésünknek, persze hogy értéke volt, hiszen az esetek többségében meg kellett fizetnünk érte: nagyon is kézzelfogható fizetségekről való lemondással. Talán forintban is kiszámítható volna, hogy ki-k mennyit veszített egy-egy kiállásán, vagy akár azon, hogy nem lépett be a pártba. Ezt a "forintértéket" írtuk jóvá magunkban azon a folyószámlán, amelyet a lelkiismeretünkben vezettünk. Természetesen azoknál, akiknek a szakmai minősége nincs közvetlen

gyon is rendjén valónak találtuk, hogy a múlt lezárult, és tudatosan kontrolláltuk beidegződéseinket, mert rémülten vettük észre, hogy mennyire belénk ivódott ama Kádár-korszak, hiába voltunk "másként gondolkodók". Mert ez a továbblépés következett a múltunkból, amit azonban továbbra is vállalhatónak ítéltünk, bár már tudtuk, hogy nem annak alapján állítják ki az útlevelet. Európába. Az első jel, hogy emlékeink terhére vannak új világunk és világképünk megszervezőinek (elsősorban a pártállami idők óta helyén maradt médiagarnitúrának), az volt, hogy alattomban ellenszenvet keltek a rendszer sérültjeivel, leginkább az ötvenhatos veteránokkal szemben. Ronszokat mutattak be, a legesendőbb pillanataikban — és én tehetetlenül dühöngtem: "No nézd, a hóhér teszi szövé, hogy az a szerencsétlen kripli a kivégzés során elhalálozott!" Aztán bekövetkezett a kormányalakításból kiszorult másik "rendszerváltó" párt szövetsége a kommunista utódpárttal: a Demokratikus Charta megalakulása,

SERÉNY MÚMIA 165

ha majd minden rabszolga nép
jármát megúlvá olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince 2000

FARKAS WELLMANN ENDRE

krisztina grófnő

búcsúlevele

z. őrnagyhoz

júliával már ötször voltam férfi
— és inkább mint ön velem jó uram
ugyan felém ám vesztébe rohan
mit akarhat vagy tudna visszakérni

abból amit én meg sem kaptam öntől
a rangjelzés nem hatalom az ágyban
s nem mitől egy nő szívében láz van
s most íme mint egy kölyök bömből

őrnagyom: lám a szépség csak ennyi lett
kilónyi festék rossz mindennapok
és pokolban pulzál és sárban ragyog

szerelmünk — bár hittük — mennyből vétetett
hogyan nem válogat a tudat vagy az ösztön
nem érdekel de nem kell összetörnöm

hogyan személyében szívem hímet vélhetett.

pregiccs, budapest

midőn a perc ha öröklétbe fordul
és lelkemről legelnek kék számocát
tükreikben villanyt gyűjt egy medve
ha ráncba szedték múlt időknek arcát

s a szkelétummal bambán szembenéznek
kontúrjuk lesz a krómozott üvegben
világuknak váza éppen összedől
fény elalszik. és elme visszaretten.

nos, megint duna. a város ráncokból:
fölötte fekszem. felhőkkel lemosol.
a vízen tükörkép. halovány, vacak.
buda ma sűr. és pest talán kikacag.

reggel anna költ. éjjel jutka altat.
de kávéházi arcom neked látnod
— a francba! milyen tétova pillanat!
s ijesztő rutin, ahogy leszámházod.

távirat júliának

felfekszel szívem mint egy kis halott
s én úgy gyalázom tested
mint kiéhezett férfi s elhagyott
vadállat ki ételért reszket.

leszboszi ének

az a pillanat egy rózsa volt
rózsává lett a pillanat
lehunyt szemhéjad alatt
tépjen szét ez a csend
ajkam egy rózsa
ajkam idelelt
nézd ez a test tán a kárhozat
Khárón majd átvisz, elhoz
áthozat
viaszba vált az arc
viasszá vált a képzet
ha szólít majd a játék
ma visszakaplak téged
égjen a test, légyen ma szózat
érezze nyelvem borsodat
s a sódat
édesem, édesem érezt
édesem, micsoda éj ez!
percek az isteni tűzből
langyos a nemlét
messzire bűzöl
ajkad a vászon, ajkad a kendő
nyelved a tű és lelkem a cérna
legyen a csókok, kedves, az érv ma
mely tűbe befűzi s szakítja a cérnát
lásd főkötőd már megint
ó, most sem ér át

az a pillanat mályva volt? tán konkoly?
vagy visszanezel még a pipacsokból?

félbarokk, julinak

júlia teste most templom minarett
puhább hiteknek olcsó háza lett
erősebb vágyakból ím ez vétetett
szentélyében mit asszony vélhetett

most tiszta ágyba fektetném júliát
szerelmem járná testét át meg át
fertelmes létéből fájdalom kirág
emészti testem féreg s csúnya rák

júliáért el világomat adtam
önzetlenül egy másik akaratban
a semmi felé csak hogyha haladtam
míg feltűnt újra háromszáz alakban

szenvedtem olcsó kurva végzetért
mi bennem csak összetört s összeért
júliát akartam cserében halálért
örök dolgoknak hamis nászadalért

őt akartam szeretni még egy éjjel
vágy mérgét inni csuporral bögrével
játszani mint gyermek laptáznai mellével
incselegni hosszan kedves kellemével

LACKFI JÁNOS

Ágyvég

Barbármód szétbaltáztam
az összezsúkolható nagy ágyat
mindent kiterveltem előre
ledöntöttem a padlás beton-aljzatára
váltogattam a célszerszámokat
hasadt a szövet varacsos bőr
kibukkant alóla az álmainkat
párnázó szivacsos haj
rugók cimbalom-bordázata cirrent
repkedtek apró dühös csavarok repeszek
szállt a reves faforgács
milyen nehéz ugyanakkor milyen
könnyű is egy élőlényt módszeresen
megölni feldarabolni
örökké tart a harc a lomha szerkezettel
s mégis megdöbbenünk ha kész

hogyan ennyi kész
a négy emelet lépcsőin lefelé
hátamon ringott ötévi
nyögésünk hentergésünk
mélyalvás hánykolódás féléber kábulat
testünk darabokra metszett
mozgásfázisai nyomtattak
szabálytalan ábrát
át- meg átrendeződő hátizmaimra
hamvasztást kértünk
türelmesen dobokoló
lóerők kárpitvirágokat legeltek
ki tudja egy víg alvász
szippantja tán magába
a végtermékként megmaradó
formátlan érc-gumónyi testet

Asszony, verve

Kigombolt sliccel, teli szájjal
nyitott ajtót a szomszéd,
hogyan na, mi kéne,
ekkor már tudtam én is: semmi
az égvilágon, dadogtam
valami biztos világnagy hülyeséget,
s elindultam lefelé tovább,
de alig csapódott be az ajtó,
hallottam, valami más is
becsapódik, majd jajveszékelést,
fejhangú, csillapítani vagy talán
ajzni hivatott női sikolyt,
férfihang nem esett, hacsak
az ütések nem számitanak
annak, egyszerű, hétköznapi verés,
tűnődtem ott, mint akit
gipsszel öntöttek nyakon,
s most püfölik, nem fáj neki,
de elképesztő, ahogy
darabokban mállik az
amúgy sem hozzá tartozó burok,
nagy ügy, vajon mitől
lettem ilyen kása-lelkű, miért
látom magam előtt a tömbnyi hátat,
összehirapott állkapcsot,
feszes arcizmokat, miért, hogy az ajtón,
ama másik testen át
engem csépelnek, s miért dermeszt
jobban, minthogyha tényleg engemet,
az, hogy így bánunk egymással,
emberek

JÁSZ ATTILA

Észrevétlen irányváltások

I
Egy város néha hónapokig olyan marad, mint egy megíratlan költemény, megválaszolatlan kérdésekkel (például, miért is mentem én oda tulajdonképpen), talán, hogy megfogalmazzam pillanatnyi feladatokat, ami úgy tűnik, a változás szép és szüntelen mechanizmusának feltérképezésében rejlik, a valóság leírásának kudarcában, a dolgokra való folytonos, de álomszerű rácsodálkozásban.

II
Homályos tükörben álomba merülő testek követik egymás mozdulatait, a hasonlóságban is mindig találhatok valami különös titkot (a részletekben), most, hogy elolvadt a hó, például, ha lehet, még fehérebben vakítanak az emlékezet sötét foltjai, ahogy a fák ágairól rázza a szél a vízcseppeket, ahogy felszárítja a csillogó aszfaltot, és elsimítja tócsák olajfoltjait vagy ártrendezi önarcképeinket, néha már indulás előtt sár tapad a cipőorokra, és megjönnek a lovasok is majd sűrű ködben, ahogy ígérted is egyszer, a korábbiakhoz oly sok mindenben hasonló, rejtett regényösvényeken.

III
Figyelmed a fokozatosan fel-táruló vidék rezdüléseire tapad, csak így találhatod meg a párhuzamot bizonytalan érzéseidhez, a megfelelő testtartás is segít, hogy még jobban illeszkedhess a látványba, feloldod e figyelem mozdulatlan olajzöldjét, közben kikevered hozzá a várakozás földízü sárgáját.

IV
A pillanatnyi kényelem hangsúlyozása egy szállodai szobában a folytathatatlanság jegyében, mítoszok ásítanak nyitva felejtett, évekre félretett, monarchikus melankóliát árasztó könyveimben, folyton csak vonulni a csodálat katalogizált tényei (lényei?) után, szinte még látom a mozgólépcsőn egy japán lány szemében a sóhajt, s az aberráltan szelíd schönbrunni hollók is unottan bólintanak a túlfáradt poétikákra, miközben betegesen lázadó vágyaimmal elhatárolodom, s ezzel persze azonosulok, a reményeik szerint küldöttként üzeneteket hordozó, tekintetüket lengető utasoktól, oda-vissza ci-pelem a metrótútvonalakon üres érzéseimet, vázlatkönyveket helyezek készenlétbe, anélkül, hogy felismerném túlértékelt jellegüket, és átadnám valakinek a helyet, e lapnyi térben.

V
Egyedül állsz oldalak szüntelen hullámverésében, ahol persze változatlanul talán csak szemedben tükröződhetnek vissza egy sosemvolt élmény részletei.

VI
Szinte nyomtalanul tűnnek el az emlékezet bizonytalan alagútjában a felejtethetetlennek érzett esti városnézések, akár nehéz éjszaka után a reggeli álmom, a második kerület vagy a csatorna unalmasabb túlpártján, ahol Ingeborg is sétálhatott Paullal a Práter precíz parkjában, szerelmesen burkolózva a szélfúttá női kabátlobogásba, én meg néhány nap-sütötte órát alszom még a padon, délelőtt, a folytonos fáradtság miatt.

VII
Az égbolt olyan lassan nyitott ki, hogy a házakat már teljesen keretbe foglalta, szinte be is zárta egyből egy képbe a látvány mozdulatlansága, s olyan volt a reg-

BOZSIK PÉTER

Névelőtlenül

— sorbanállás, szájba...

"Nem én, a politika volt pornográf".
(P. Gy.)

•• sorbanálló embereket látok •• úgy általában
• sorbanállásról is valamelyik izmus kommun-?
szociál-? jut eszembe importált termékek igaz
•• spanyolviasz fölfedezésének esete áll

fönn velük kapcsolatban vannak más szavaim
metaforáim(?) is például •• öngazgatási aktus
erről meg • pornó filmek pontosabban •• ocsmány
műlihegessel szinkronizált szájbabaszás nem

• kis joze találta ki TITOkban egybevetíttem *
két képet •• látom • sorban álló osztályokat
hatalmas vörös műfaszokra (* makkon tetovált
sarló •• ** kalapács) várakoznak filmem persze

anakronisztikus maratoni •• tart még lehunytt szem
héjam alatt •• alig kilógva ácsorgok • sorban

ada szeged veszprém közt félúton 1991/1992.

gel nyíló blendeszeme, mint egy ezüstpillantás, mintha egyszerre lennél kinn és benn, se egy függőnyszárny néma lebbenése az ablakokban, se léptek könnyű visszhangja a járdán, elhalkuló mosolyokkal, nem árulta el a szereplők visszatérését a történetbe.

VIII

A történet belsejébe vezető út akár egy ismeretlen múzeum látványtárába is vezethet, talált alakok és tárgyak látszólag indokolatlan keresése, vágy szavakká öltöztetni a képzelet teremtette világot, megnevezni egy próbababa lehetséges céljait a kirakataban, az üveg visszatükröződését figyelve leolvasni a néma mondatokat a szájról, majd szép türelmesen kivárni, míg elhagyja az utolsó mondat is az elbeszélő nyugtalan kezét, amit majd úgy ír le, "megtalálja", enged a szorítás, és végre kiléphet a szövegből, át a tükör másik oldalára, irányt vált, a kikötői híd felé veszi az útját, s egyre inkább úgy érzi, a dagadó vagy lanyhuló vitorlák költői melankóliája helyett a nehéz hajótestek felszínes meséjére kell figyelnie, távoli vizek mélységeiről, s tapasztalatból tudja, rövid idő múlva kezdeti előlről az egészet, újra ki kell találnia egy valóságot, hogy elbeszélhető legyen a világ, és hiába indul hazafelé, egy szállodai szobába érkezik meg.

IX

A táj változásaihoz hidegül ezüsttette a hold, felhasítja érzékenységünket, hogy a gondolat még mélyebben, a testben fejeződhessen be.

X

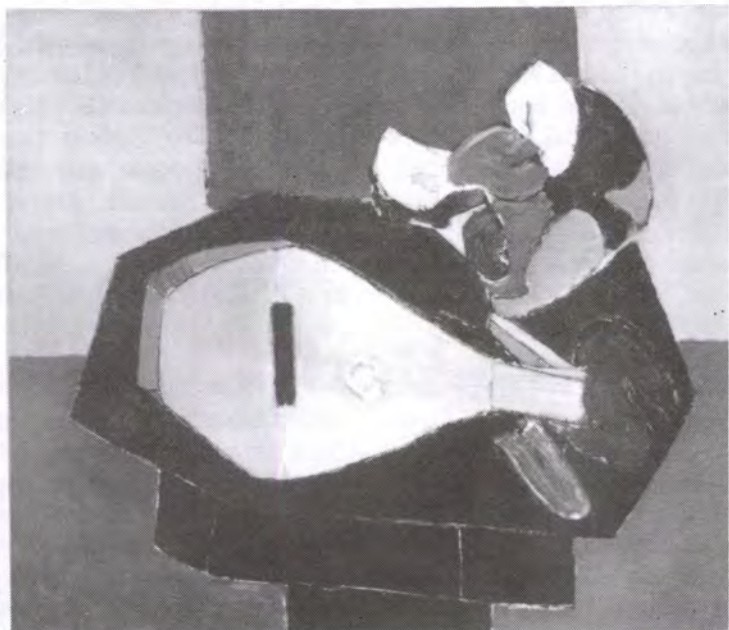
Régi, látszólag még őszi délutánról beszél a szél, miközben a sorok közt ritka, nagy pelyhekben végre hullani kezd a várva várt tavalyi hó, miközben a személtelen névmásokban már jól érzékelhető az a kis szellő, mely a szinte észrevétlen irányváltást okozza a megfigyelt fűszálakon.

XI

Ahogy szinte félhangosan kiszakad az emberből egy mondat, egy sóhajnyi, azután szavak rakódnak egymásra, épülnek a falak, folyosók, utak, nem vezetnek sehová, csak a vágy, megtalálni a város középpontját, vagyis hogy éppen eltüntetni a bennünk alvó bűntudatot a szókrisztályokkal kiverett ajkak útvesztőjében, ahol régi utcarészletek keverednek daedalusi magánnyal, talán mégse így kellett volna.

XII

Talán a fák ártrendeződdé délelőtti árnyékában, mintha csak egy folytonos változás, mintha egy túlfeszített emlék volna, követhető a nap, és ilyenkor mintha túl hosszantartóan húznád magad mögött utolsó reggeli álmoképed, szép és megfoghatatlan, mint egy drapéria végtelenített szárnya, amit még egyszer, vagyis ébredés előtt utoljára szeretnél magadra illeszteni, legalább az utolsó mondatot megőrizni, s elfutni vele céltalanul, nőként szorítani magadhoz, mint az időt, de a fű néma, mint az olvadás szó utáni boldogtalan domboldalak szintaktikája.

LAKATOS MIHÁLY

Benczédi Kovács Abebe

(kisebbségi szappanopera)

1.

Amikor négy évtizeddel ezelőtt egy viharos éjszakán a harmadik gyerek is a világra jött, az anyja csak fél szívvel örült neki. Apja, Benczédi Kovács Aladár viszont teljes szívéből, mert nem tudta, hogy nem ő az apa. Megkérte az orvost, hogy vethessen egy pillantást az újszülöttre, mielőtt a fél éjszakai virrasztás után hazatér az otthon maradt gyerekekhez. "Nővérke, menjünk a fényre, mert azt hiszem, nem látok jól!" "Uram, ennél világosabb egy áruházban sincs!" "Akkor ezek szerint mégis jól látok, és ez a gyerek fekete." "Így van." "És az enyém..." "Ahogy mondja." "Maga szerint ez normális?" "Erről nincs véleményem, uram." "Jól van. Mondja meg annak a büdös kurvának, hogy zülleni mentem, majd csak néhány nap múlva vetődöm haza, borostásan, büzősen az italtól, karikás, fénytelen szemekkel, sápadtan..." "Azt hiszem, ennyi jelző elég is lesz, uram." Zene.

2.

Az előző rész tartalmából: Benczédi Kovácséknál gyerek születik. Fekete. Apa zülleni megy. Zene. Benczédi Kovács Aladár ott kujtorog a kórház környékén. Éjszaka néha hallani az üvöltését. Nehezen emésztli meg, hogy pepita lett a családja. Az orvos behívja, és elmagyarázza, hogy ez nem rendkívüli dolog, száz év alatt akár fél tucat emberrel is megeshet az ilyesmi. A nagymamákat kell kérdőre vonni, nem volt-e valamikor afrikai kapcsolatok. A nagymamák már halottak. Az orvos vállat von: "Akkor nincs mit tenni, ne filózzon, hanem szeresse, mert az öné!" Apa a gyermekágyhoz siet, és könnyekkel a szemében mondja: "Ne haragudj, Jessica, egy pillanatra megrendült a bizalmam benned." Anya könnyezve öleli át: "Értem én azt, Benczédi Kovács Aladár, a te helyedben én is gyanakodtam volna. De most, hogy minden tisztázódott, vessünk fátylat a múltra és őrizzük meg a család egységét." Az apa felkapja a bölcsőből a gyereket és a magasba lendíti: "Isten hozott a családban, Benczédi Kovács Abebe!" Zene.

3.

Az előző rész tartalmából: Az orvos elmagyarázza Benczédi Kovács Aladárnak, hogy az, ami vele történt, hétköznapi, szokványos eset. Szülők kibékülnek. Az apa a fiának ismeri el nevezett Benczédi Kovács Abebét. Zene. A három fiú felnőtt. A pályaválasztás előestéjén az apa magához rendelte őket. "Fiaim, a Benczédi Kovács család ereje mindig abban rejlett, hogy összetartottak. Ifjú koromban elkezdtem építeni valamit. Ezt nektek is folytatni kell." A fiúk egyetértettek, és

másnap mindhárman vele tartottak az építkezésre. Kettő közülük, Bred és Aladár folytatták apjuk mesterségét, és segédkőművesek lettek. Benczédi Kovács Abebe azonban sírni kezdett, amikor apja az állványra küldte. "Szédülök, mélységi szonyom van." Benczédi Kovács Aladár, aki éppen vizet mert a malterba, megdöbben. Merőn nézte a méltatlan utódot. "Félsz?" "Félek." "Egy Benczédi Kovács nem félhet." A fiú sírva elrohan. Anyja sokáig simogatta göndör fejét és a távolba nézett. Zene.

4.

Az előző rész tartalmából: Pályaválasztás miatt kitör a családi balhé. Drámai összecsapás apa és fia között. Az anya úgy tesz, mint kávé a darálóban: őrlődik. Zene. A szülők ágyban és csendben vannak. Az anya szólal meg elsőként: "Benczédi Kovács Aladár, nincs ez jól, hogy különbséget teszel a fiaid között." "Abebe nem az én fajtám." "Akkor jusson eszedbe, amit a doktor mondott." Mocorgás, vakarózás. "Ne haragudj, egy pillanatra meginogtam. Ígérem, többé nem fordul elő." Az anya könnyes szemmel bújik az apa mellére, mely szőrös, de nem látszik az állig begombolt pizsamától. Hétköznapi hétkor reggelizik a család. Jessica kel elsőnek és fogmosás előtt vagy helyett reggelit készít a férfiagnak. Mire Benczédi Kovács Aladár borzasan, lógó pizsamában és a tőkét vakarva megjelenik az ajtóban, a fiúk már az asztalnál ülnek. Bred és Aladár tejet isznak. Abebe kakaót. "Te mit iszol?" — kérdi az anya és merőn az urára néz. Csend. Pattanásig feszült hangulat és hűghólyag. (Ez utóbbi az apa részéről.) "Kakaót" — böki ki végül. Anya lassan elmosolyodik, Abebe elégedetten vigyorog. A másik kettő fehér, mint a tej. Zene.

5.

Az előző rész tartalmából: Mielőtt Benczédi Kovács Aladár feje faji előítéletekkel telítődne, Jessica közbelép. A reggelinél bekövetkezik a happy end. Zene. Hajnallik. Ez a disznóvágás reggele. Benczédi Kovács Aladár a két nagyobbik fiával kivonszolja az állatot a pajtából. Abebe az ablakból nézi őket. Anyja mellette áll és a fejét simogatja: "Ne nézz oda, drágám, nem egy tizenhatévesnek való látvány. Várd meg a herepörköltet. Most pedig viszem a vérestálat." A disznó visítani kezd, majd hirtelen lerázza magáról a férfiakat, és vérben forgó szemekkel rohan körbe az udvaron. Az anya, a vérestál és a fiúk a kerítésen, az apa néhány centivel a disznó előtt halad. Benczédi Kovács Abebe kiugrik az ablakon, kezében kés villan. Futás közben veti rá magát a disznóra, és határozott mozdulattal szíven szúrja. Az állat hörögve roskad össze. Döbönt csend.

Abebe letörli késéről a vért és a kapufélfán gubbasztó apjához megy. "Ebből is láthatod: a fiad vagyok!" És a kapufélfába dőfi a szerszámot. Zene.

6.

Az előző rész tartalmából: Vita a szülők közt a gyerek státuszáról. A másnapi disznóvágáson Abebe megmenti a szülei és bátyjai életét. Kés a kapufélfában. Zene. Az apa iszik a kocsmában a haverokkal. "...és repül a kölyök, mint a nehéz kő és ledöfi a rőfit. Annyit se mond: nyikk, és vége." Elismerő fütttyögtetés. "Hiába, az apja vére." Haverok összenéznek. Ezalatt az anya otthon dolgozik, krumplisztátát készít a munkából fáradtan hazatérendő férfiagnak. Valaki nyomja a kapucsengőt. Anya kaput nyit. "Szia. Megismerni?" Anya fejéhez kap. "Tűnj el innen, nem akarok látni!" "Rég nem jönni ide, Benczédi Jessica, én nem akarni rosszat neked..." "Menj, mielőtt meglátna valaki!" "Nem, itt maradni és beszélni férj..." "Jól van, mit akarsz?" "Zsozsót." "Az nincs, de kapsz valami disznóságot." "Az is jó." "Bújj be, gyorsan." Az idegen tíz perc múlva elégedett képpel távozik. Az utca másik végén ekkor tűnik fel Benczédi Kovács Aladár. Az anya megpróbál higgadt képet vágni. "Asszony, rájöttem valamire" — mondja a férfi és leül. Az asszony feszült. "Mire..." "Abebének böllérnek kell lennie. Ért hozzá és abból meg is élhet..." Anya mosolyogva öleli át: "Hiába, tudtam én, hogy jó ember, vagy Benczédi Kovács Aladár." Zene.

7.

Az előző rész tartalmából: A kocsmában összenéznek Benczédi Kovács Aladár mögött. Ismeretlen látogató érkezik. Az apa úgy dönt, hogy Abebe böllér lesz. Zene. Benczédi Kovács Abebe úgy dönt, hogy nem lesz böllér. Az apa összehívja a családi tanácsot. Előzőleg megborotválkozik és bepacsulizza magát. "Fontos kérdésben kell döntenünk" — mondja a családfeje és az asztalfőre ül. "Miről?" — kérdezi türelmetlenül Bred, akinek egy félóra múlva randija van. "Arról, hogy böllér lesz-e Abebe, vagy sem?" "Igyekezzünk!" "Benczédi Kovács Abebe, felteszem a kérdést: akarsz-e böllér lenni vagy sem? Ha igen, most mondd, ha nem, hallgass el..." "Apa — szól közbe ifjabb Aladár —, az egy másik ceremónia..." "Ne szólj közbe! Halljuk, Abebe!" "Nem akarok." Bred türelmetlen: "Akkor mia faszmom akarsz lenni?!" Apa felugrik, képen veri Bredet. Bred orrából előfröstet a vér. "Látod, mit tettél?! Most én is színesbőrű lettem!" Sírva el. Kiabálás, anya sír. Zene.

8.

Az előző rész tartalmából: Benczédi Kovács Aladár összehívja a családi ítélőszéket. Abebe nem akar böllér lenni. Bred csúnya szavakkal operál, az apa megüti. Vér folyik. Bred sírva el. Zene. A családi légkörre fékevesztett légkalapácsként nehezedik az előző napi pofon. Anya reggel elszoruló szívvel nyit be a fiúk szobájába.

Egy ágy üres. A reggelinél négyen ülnek az asztalnál, mindenki margarinos kenyeret eszik és teát iszik. "Vajon Bred mit reggelizik?" — sóhajt fel anya. Idősb Benczédi Kovács Aladár kedvetlenül öröli fogával a kalóriadús reggelit. "Nem szabad bántanotok egymást — szólal meg egy idő után. — A Benczédi Kovács familia mindig összetartott." "Nem is mi bántjuk egymást, hanem te minket!" — néz rá a legidősebb fiú, Aladár. "Ha ellenkezel velem, az nem jelent összetartást" — mordul rá az apja. Abebe sötéten bámulja a teásbögrét. "Bred nem szeret engem!" "Dehogynem — mondja anya —, ebben a házban mindenki mindenkit szeret!" "Anya — ragadja meg a kezét Benczédi Kovács Abebe —, nemcsak a bőröd, a szíved is fehér." A szülők egymásra néznek. Négy db. szem homályosul el. Ifjabb Aladár észrevétlenül a gyomrához nyúl. Abebe felugrik a székről. Benczédi Kovács Aladár szigorúan néz rá: "Abebe, ez nem hálószo-ba, hanem konyha! Itt elsőként mindig a családfő áll fel!" Abebe szótlanul visszakeresztkedik. "Hová indultál, szentem?" — így az anya. "Iskolába. Úgy döntöttem, hogy leteszem az érettségi vizsgát, majd egyetemre megyek." Apa eltátja a száját. A többiek sem kapnak lélegzetet. Zene.

9.

Az előző rész tartalmából: A reggelinél apa a családi összetartás fontosságát ecseteli. Abebe bejelenti, hogy anya szíve fehér, és hogy egyetemre megy. Nyitott szájak. Zene. Új nap, tegnapi vacsora, csonka család. Mindennap teritenek Brednek. Akkor is, ha nincs mit enni. Kintől ugatás hallatszik: az apa elengedte Rongyost. Csak jóllakott kutyát lehet láncon tartani. Anya és a két fehér családtag az asztalnál ülnek. Ma tökmagot vacsorázik a család. Benczédi Kovács Abebe a szobájában magol. Benczédi Kovács Aladár tanácstalan, Ali szemében irigység bújkál. Abebe jegyei aggasztóan feljavultak. "Nem tetszik ez nekem, Benczédi Kovács Jessica..." — szólal meg a ház ura és rögtön tikácsolni kezd egy tökmaghejtől. "Mi nem tetszik, szerelmes uram?" — kérdezi Jessica, aki ma szokatlanul ingerült. "Ez a kölyök ki akar lógni a sorból..." "Melyik sorból?! Amit te meg Ali alkottok?! Hát már idejutottunk?! Két ember is egy sor?! Hagyd csak, hogy tanuljon! Mindig azt mondtam: akinek két bütykös keze van, az dolgozzon, akinek feje, az tanuljon!" Benczédi Kovács Aladárnak a felháborodástól felbontatlanul bobozik le a torkán egy pirított sötökmag. "Te... te... — fulladozza — te állat! Tudod, hogy mi hozza neked a napi betevőt?! Ez... ez a két bütykös!!" "Naná, de főként a butykos!" Köhögés. A következő percben Ali az apja hátát döngöli, az meg az asszonyt. Zene.

10.

Az előző rész tartalmából: A Benczédi Kovács család éheznek. Az apa csak a kutyát engedi el, de az indulatok is elszabadulnak. Zene. Telt-múlt az idő, eljött az érettségi ideje. Úgy tűnik, Benczédi Ko-

vács Aladár megbékélt a gondolattal, hogy Abebe érettségizni fog. Csak egyszer szólta el magát, amikor állványépítés közben szögnek nézte a mutatóját: "A fennvalóját! — sziszegte ujjával a szájában. — Én itt robotolok, a kölyök meg érettségizik!" Az esetnek csak ifjabb Aladár volt fültanúja, így folyománya a két férfi cinkos összepillantásában merül ki. Benczédi Kovács Abebe osztályfőnöke arra kéri az osztályt, hogy népviseletben ballagjanak. Anya csak nagyon nehezen beszéli le nyiladozó öntudatú fiát a fűszoknyáról. A ballagás napján végül vitézkötéses harisnyában és fehér ingben olvadozik a napon. A két Benczédi Kovács Aladár a tömegben tolong. Megborotválkoztak és ünneplőbe öltöztek. Illatukat, sajnos, nem viszi messzire a szél. Annyira furcsák így ebben az öltözékben, amint bütykös ökleik idétlenül lógnak ki a zakóból, hogy Jessicának minduntalan úgy tűnik: öltönyüket kinőtték. A minisztériumi küldött közben a jogállamiságot méltatja: "Ma már elképzelhetetlen, hogy a szabadságszerető székelységet bárki is szolgálja... (itt pillantása véletlenül a nemzeti viseletben díszelgő Benczédi Kovács Abebére esett, és zavarba jött)... ööö... rabszolgasorba tartsa." Arcán a hülyeségmondás vörös színe kezd pitymallani, ezért egy "végezetül" kezdetű mondatall beszéde vége felé evickél, megjegyezvén, hogy lehetőség szerint mindenhol konzulátosokat fog-nak nyitani. A csak az intonációra figyelő közönség megérti, hogy eljött a taps ideje, ezért összeveri tenyerét, miközben a képviselő félajultan hanyatlik le a pódiumról egy szigorú tekintetű férjezetlen magyartanárnő karjai közé. Zene.

11.

Az előző rész tartalmából: Benczédi Kovács Jessica Abebe ballagásán azon vívódik, hogy férje és legidősebb fia valóban kinőtték-e öltönyeiket, vagy csak rosszul látja. A minisztérium képviselője a szabadságról értekezik, majd belebojnyolódik a beszéde mélyén indázó hínárokbá, és gyarmatosítja őt egy prédára leső magyartanárnő. Zene. Még mindig zajlik a ballagási ünnepség, melyen az igazgató az utolsó pillanatban, borotválkozás közben összedobott beszédét mondja, így nem csoda, hogy néha habozva megáll. A mai napon a legtöbbször elhangzó szókapcsolat: "a mai napon". Az igazgató úgy érzi, nem mondott el mindent, amit kellett volna, a tömeg úgy érzi, hogy: sőt. Az iskola udvarára ekkor egy fekete Mercedesz eleje gördül, csomagtartója valahol a város szélén. Fekete ruhás fekete férfiak ugrálnak ki belőle, csak egyikük öltönye virít fehérén. Látványukra az éledező minisztériumi küldött ismét a tanárnő karjaiba hanyatlik. A fehérruhás szerényen fél-rehúzódik, és figyelmesen hallgatja a szónoklatot. A többiek szeme flippergolyóként pásztázza a tömeget. Az emberek összesúgnak: "Ki ez? Mit keres itt ez a néger pofa?" Aztán mint varázs-

szóra, minden szem Abebére szegeződik. Egyedül Benczédi Kovács Aladár mered élő kérdőjelként Jessicára. Mivel senki sem figyel rá, az igazgató elhallgat. A fehérruhás néger ekkor a pódiumhoz lép: "Köszönteni minden székelly embert... Én lenni Tzitzakhakhi nagykövete. Ez egy új, de bátor ország... Hajnalban jönni létre, kiválás által Kutzukhakhi átkos rezsimjéből... Köszönök mindent, amit tenni fiamért... Itt van pénz, már beszélni polgármesterrel... Ez iskola tanárai kapni má-tól nyugati fizetés... "Néma puffanások. A tanári kar ájultan hanyatlik le. "Gyer'ide fiam, Abebe!" Néma puffanás. Benczédi Kovács Jessica feje koppan a kövezeten. Zene.

12.

Az előző rész tartalmából: Abebe ballagási ünnepségén az igazgató borotválkozó beszédét mondja. Diplomata kocsi érkezik, mely Tzitzakhakhi nagykövetét tartalmazza. A tanároknak nyugati fizetést ígér, Benczédi Kovács Abebét fiának nevezi. Többen elájulnak. Zene. Benczédi Kovács Aladár és ifjabb Benczédi Kovács Aladár ökle javában dolgozik. A fehérruhához azonban nem tudnak közel férni. Sikítózás, pánik, a tömeg ötvenes éveit tapossa. A fehérruhás megrökönyödve bámulja a hálátlan csürhét. "Ezek lenni kik?" — mutat a két kőművesre, és kövér ujjain gyűrűk villannak. "A fiamat nem adom! Ki vagy te, szarházi?" — üvölti a képeből kikelve Benczédi Kovács Aladár. A gorillák megragadják Abebét, de ő sikítózva rugdalózik. A fehérruhás elé von-szolják. "Fiam, végre látlak, fiam" — mondja a nagykövet, és szemét elhomályosítják a könnyek. "Nem vagyok a fiad, hagyjál, te csúf nigger!" A nagykövet elsápad. "Még hogy nem lenni én fiam? Kérdezd Jessicát!" A két kőművest a földre teperik. Az igazgató a rendőrséget tárcsázza. "Nu pot d'le — mondja a rendőrkapitány —, a kollégák két fiatalembert vallasni, akik lámpa nélkül kerékpározni. Nem, sajnálom, lenni kislétszámú órs!" Egy kéz kihúzza a telefon dugaszát a falból. "Ez lenni hála?! Még egy szó, és jönni velem elefántvadásznak hazámba!" Az igazgató lesüti a szemét. "Gyermekeim vannak, uram." "Nekem is." "De én nem raboltam őket." A nagykövet felsóhajt: "Lenni baj, hogy én sem. Akkor nem szeretni így." "Sejtek én valamit, uram, de hadd döntsön a fiú..." "Óké, menjünk." "Abebe, magyarul szólni hozzád, mert te nem beszélni apanyelvet... Én lenni vér-és bőszerinti apád. Ha velem jönni, lenni úr, ha nem, lenni kisebbségben kisebbségi... Én lenni jó hozzád! Nos?" Abebe dacosan néz rá: "Az én jóapámnál nincs jobb a világon... És ő Benczédi Kovács Aladár!" Ünnepeles zene.

POMOGÁTS BÉLA

Poeta ludens

Páskándi Géza költészete és a játékosság

A költészet Páskándi Géza számára mindig olyan ügyet jelentett, amelyre életét tette, élet és költészet nála ezért a legszorosabban összefüggött. A természet vagy a tárgyi világ leírása személyes tartalmat kapott, a dolgok képe és a személyiség állandóan asszociatív kapcsolatba került egymással. Élet és költészet egységéből következett, hogy Páskándi mintegy "átpoetizálta" a valóságot, az életet. Ez az "átpoetizálás" nem ismeretlen az erdélyi magyar líra hagyományai között, Dsida Jenő lírája is részben ennek a szándékának a jegyében alakult. Páskándi költészeté avatta, költői összefüggésbe állította a valóság dolgait, ezt főként a játék, a játékosság eszközeivel érte el.

Játék és vers egymást kiegészítő fogalmak, a költészet születése óta rokonok, a játék ebben az összefüggésben nem komolytalanság, nem mulatság és nem szórakozás. Ellenkezőleg, a gyermeki játék is kutató és felfedező igényre utal. "A »poiesis« — olvassuk Huizinga *Homo ludens* című híres könyvében — játék-funkció. A szellem játszótérén zajlik le, saját külön világban, amelyet a szellem alkot magának. Ott a dolgoknak más az arca, mint a közönséges életben, és nem logikai, hanem más kötelékek révén függenek össze egymással. Ha a komolyságot úgy értelmezzük, ahogyan az élet józan pillanataiban, akkor a költészet sohasem teljesen komoly. A komolyságon innen áll, ott, ahol a gyermek, az állat, a vadember és a látnok állanak, az álom, az elvontság, a mámorosság és nevetés birodalmában." Huizinga a költészet egyik fontos tulajdonságára hívja fel figyelmünket: a költészet játékos-szakrális lehetőségeire.

Nemcsak Huizinga az, aki a költészet és a játék mélyebb és lényegi kapcsolatára figyelmeztet. A modern líraelmélet általános meggyőződése volt, hogy a költészetben valamiképpen a játék konvenciókat elutasító teremtmény képzelete ölt alakot. Elméletírók és gyakorló költők gondolkodtak így, általában a modern líra mesterei és teoretikusai. A költői állapot leírása, az alkotás gesztusának megfigyeltése során elméletíró is, költő is a gyermek természetes őszinteségére hivatkozott mintegy metafora gyanánt. André Breton, a szürrealizmus teoretikusa és propagandistája például így beszélt

A szürrealista varázsművészet titkai című 1924-es manifestumában: "Aki a szürrealizmusba veti magát, rajongva-ujjongva ismét átéli gyermekkorának legjavát. (...) A gyermekkor és egyéb emlékből kiszűrődik valami ártatlan lebegő érzés, amelyet később a kicsapongás érzése követ, amit én a lehető legtermékenyebbnek tartok. Talán a gyermekkoron túl az ember már csak néhány szabad-jeggyel rendelkezik a menlevélén kívül; a gyermekkorban pedig minden összejátszott, hogy háborítatlanul és hatékonyan a magunk urai legyünk. Úgy látszik, a szürrealizmusnak köszönhető, hogy ez az esély ismét visszatér. Mintha még mindig üdvösségünkbe, vagy vesztünkbe rohannánk. Mindent megér az újra fellett árnyék-rettentet."

Hasonló módon gondolkodott Weöres Sándor is, aki 1939-es *A vers születése* című alkotáslelektani tanulmányában (egyszersmind költői vallomásaiban) így nyilatkozott: "Legtöbb embernél a gyermeklélek káosza átsimul a konvencionális szemléletmód kész csatornáiba; a többség a megtanult és beidegződött sémák szerint gondolkodik, érez és cselekszik, mechanikusan — de vannak, kiknek lelke nem fér el a mindennapi keretekben, szellemiségük többlet mozog út-talan-járatlan területen, mint a sablonok között; és a költő is ide tartozik." És természetesen ismeretes József Attila nevezetes kijelentése is a *Levegőt* című vers végéről: "jó szóval oktasd, játszani is engedd / szép, komoly fiadot".

A költő tehát — őszinteségen és a sztereotípiák elutasításában — a gyermek természetes gondolkodását hagyományozza át. A gyermek ugyanis nem szerepekbe helyezkedik (legfeljebb az a gyermek, akit már "elrontott" a felnőtt-nevelés!), hanem önmagát tárja fel, önmagát reprezentálja, és ezért a világgal, környezetével is természetes kapcsolatba kerül. Épp így a játék, mint tevékenység maga a természetesség: nem szerepek következménye, hanem a személyiség megnyilvánulása. A költészetben alakot öltő játékosság ezért, bármennyire a gyermeki világra emlékeztessen is, nem a "felnőtt" nosztalgiaja vagy infantilizmusa, hanem a költői egyéniség őszinteségének megnyilvánulása. A költészet játékossága komoly dolog. Ez a játékosság érvényesült

Kosztolányi Dezső, József Attila, Dsida Jenő és Weöres Sándor költészetében, és ez hatotta át Páskándi Géza verseit.

Maga a költő is a játék komolyságára figyelmeztetett abban a nyilatkozatában, amelyet Huszár Sándornak adott (Az *Íróasztalánál*. Bukarest, 1969). "A játék is lehet véresen komoly — jelentette ki itt. — A játék szó eredeti értelmében sem más, mint az élet gyermekes utánzása. A legártatlanabb gyermekjátékban is pokoli létanalógiákat fedezünk fel. És ugyanúgy, mint a gyerekjátékban, a költői vagy színpadi játékban is olykor tragikus létviszonylatok vannak." Ezek a "tragikus létviszonylatok" öltöttek formát Páskándi játékos és ötletes verseiben, költői aforizmaiban. "A nyúl miatyánkja rövid: / az Ámen előtt lelővik" — hangzik a *Nyulak miatyánkja*: aforizma a pusztulás témájáról. "Sírko legyek? hej, unalmas! / Hegyek orma? hej, hatalmas! / Utcakő? hisz rámtaposnak... / Vesekő? az orvosoknak? / Szobor legyen? le-döntenek, / azzal tán, hogy kiöntenek... / Parittyakő? olykor csábít, — / ha tudnám, hogy jó sokáig, / öröklétig egy-egy Dávid / röpténe Góliátig!" — szól a *Kő-dilemma*: ötletes futam a non-konformista magatartás témája körül.

A játék Páskándi költői világában számos témában és hangnemben öltött alakot. A *Hagyakozás* az irodalmi életet fricskázta meg: "Szép ajándék: egy rím-készlet: / a nagyon rossz költőké lesz. / Életszegény novellisták / kapnak majd egy téma-listát." A *Gyermekvers* és a *Szoknya-virágok* az erotikát szövegezték meg játékosan. A *Mennyi szép lány...* Propertius egy sorának ("Sunt apud infernos tot milia formosarum...") játékos parafrázisát adta. A parafrázis mint versteremtő eljárás különben is gyakran válik a játék eszközévé. Ilyen parafrázis-játékok különösen Páskándi a *Tűfoka* című, 1972-ben közreadott verseskötetében, majd 1979-es *A Sárkás anyós* című szatirikus gyűjteményében, ez utóbbiban groteszk költői elbeszéléseit adta közre. Egyelőre mégis a korábbi kötet versére hivatkoznék. A *Vadászvilág* például az ismert "Őszi harmat után..." kezdetű 17. szá-

zadi kuruc bujdosó ének (vö. Eckhardt Sándor: *Balassi Bálint összes művei*. Budapest, 1951. I. 149-150) modern parafrázisa. Máskor meg a szöveg, illetve a műfaj modernül groteszk értelmezésében jelentkezik a játékos igény. Ilyen műfaj-átértelmezés a *Pastorale* című vers, amely szellemes ironiával fricskázza meg a hagyományos pásztori konvenciót. "Uramisten, szegény farkas vagyok / Egyedül már kirágnak a fagyok / Nyakam köré sereges szél suhog / Segélj, uram, meg-esznek a juhok." Érdekes ez a vers, mert nemcsak a kompozíció "megfordításának", "fejtetőre állításának" groteszk fintora érvényesül benne, hanem a magányos ember tragikus életérzése is. A magányos emberé, aki természetesebb módon tud azonosulni az üldözött és toprongyos farkassal, mint a "pastorale" hagyományos derűjével, bamba bukolikájával és kövér juhaival.

A parafrázis (és az átértelmezés) költészet és játék lényegi kapcsolatát világítja meg Páskándinál. Különösen akkor, midőn a parafrázis magára a játékra vonatkozik. Az *Ujjas-játék* például egy elterjedt gyermekjátékot ír körül, igazolva, hogy a gyermek-vers és a komoly költészet természetes módon egészíti ki egymást. A *Tündérek szakácskönyve*, a *Szebb a páva, mint a pulyka* és a *Zápfog király nem mosolyog* című Páskándi-kötetek gyermekversei, történeteik éppúgy hozzátartoznak a költő művéhez, mint például Weöres Sándoréhoz a *Bóbita*. Ötletességük, játékosságuk és ritmikai kísérleteik révén kiegészítik elő vagy egészítik ki a lírai verseket. Ugyanez mondható el a *Tűfoka* című kötet gyermekversszerű alakzatairól, például a *Rapszódia*ról vagy az *Ötödik kerek*ről, ezek a gyermekvers forma világának hagyományait felhasználva szólaltatják meg a személyes mondanivalót. A játék alkalmá és eredménye a groteszk is, amely gyakran ad ironikus-önironikus hangulatot Páskándi epigrammaszerű futamainak (például *Képzlet* című versében).

Végül a játék ösztöne és kedve hozza létre e költészet formai játékait, a versalak változatosságát, az ütemezés bravúros kísérleteit és főként a rímjátékokat, amelyek a nyelvben meglévő ötletlehetőségeket, zenei hangzásokat aknázzák ki. "Tűzbirodalomban / őz-riadalom van", "Sziklán az őzbak / áll, mint az őz pap", "Naspolya, naspolya, / borjúnylv ráspolya", "Most igazán csurdé / a purdó. / Most igazán facér / a pucér" — hangzanak ezek a játékos nyelvi ötletek, Kosztolányira, Weöresre vagy még inkább a népköltészet

megoldásaira emlékeztetve az olvasót. Ezek a versek egyszerűsége Páskándi nyelvészeti is tanúsítják, utalva arra is, hogy a kisebbségi magyar irodalomban, miként ezt Dsida Jenő, Szabédi László, Kányádi Sándor, Szilágyi Domokos vagy Lászlóffy Aladár költészete is mutatja, a nyelv titkaival, lehetőségeivel való foglalatosságnak fontos identitásörző szerepe van.

A formák és megoldások a játékra utalnak, ám mindez lehetne a Páskándi-líra járulékos, külsőleges tulajdonsága is. Ami e költészet és a játék lényegesebb rokonságára mutat, az a poétika természetű és a költőnek a nyelvről (a költői nyelvről) kialakult elképzelése. Páskándi a költői kifejezést úgy tekinti, mint az alkotó és a nyelv közötti kapcsolatot, mint a nyelv valóságának és lehetőségeinek felfedezését, teremtő használatát. Vagyis a költészetben egy önelvű rendszer, a nyelvi struktúra megvalósításának és kiteljesítésének lehetőségét keresi. Lássuk, mit is mond erről, kü-

nyait is megsejteni".

A nyelv dolgaival történő állandó, komoly és játékos foglalkozás tulajdonképpen előre mutat: a posztmodern irodalom irányába. A posztmodern irodalom és főként a posztmodern irodalomelmélet (például a francia Jacques Derrida nevéhez fűződő "dekonstruktivista" irodalomfelfogás) ugyanis lényegében azt tanítja, hogy igazából nincs is alkotó személyiség, egyedül csak szöveg, amelynek a jelentése részben megállapíthatatlan, részben annyiféle, ahány olvasója létezik. Az alkotó személyiség, egyáltalán az emberi személyiség ezért az irodalmi megértés lényegtelen tényezője, sőt nincs is alkotó személyiség, csak szöveg, csak "textúra", és ennek létrehozója valójában nem érdekes.

Páskándi egész irodalomszemlélete: az irodalom mibenlétéről vallott meggyőződése szövegellenében áll ezzel az elképzeléssel. Az ő véleménye szerint az alkotó személyiséget a legkevésbé sem lehet a szöveg, a

pen az a feladata, hogy létrehozza ezeket az újszellemi valóságokat, új szellemi értékeket. Wilhelm Worringer, akinek *Abstraktion und Einfühlung* című, 1908-ban megjelent könyvét az expresszionizmus egyik elméleti alapvetésének tekinthetjük, így fogalmazta meg a művészet önálló létezésének gondolatát: "Vizsgálataink abból a feltevésből indulnak ki, hogy a művészi alkotás mint önálló organizmus a természettel egyenértékű, és legmélyebb, legbelsőbb lényegében nincs vele összefüggésben." Hasonlóan nyilatkoztak az expresszionizmus, később a szürrealizmus más elméletirői is. A magyar lírában a húszas évek avantgardja — például Kassák Lajos a *Korunkban*, Illyés Gyula, Németh Andor és Déry Tibor a *Dokumentumban* (Kassákék rövid életű budapesti folyóiratában) — fejtett ki hasonló véleményyt.

A versnek mint önálló nyelvi létezőnek és szellemi valóságnak a képzelet általánossá vált a mo-

művészet mellett. Ha a játékot nem pusztán gyermekes tevékenységnek tekintjük, hanem olyan folyamatnak, amely ön maga kiteljesedésében, szép, szabályos és arányos megvalósulásában nyeri el értékét, akkor a játék a legtisztább "rendszer", a legegységelműbb "struktúra". Mert struktúra például egy gyilkosság vagy egy ütközet is, ezeknek is megvannak a szerkezeti összetevőik, megvan a maguk rendező elvük, megvan a belső összefüggésrendszerük (például egy ütközetnél a csapatok elhelyezkedése, mozgása, a stratégia és a taktika). E struktúrák azonban nem zártak: mindegyikük önmagából kifelé utal, valami másra mutat, valami másnak az érdekében jön létre. Egy ütközet például nem azért vívna meg, hogy formás és szabályos stratégiai-taktikai rendszert hozzanak létre, hanem hogy győzelmet arassanak.

A játékban, mindezzel szemben, a "tisztá" rendszer érvényesül. Ahogy Coubertin báró, az újkori olimpiák megszervezője mondta: nem a győzelem, hanem a részvétel a fontos. A játékban, ha valóban játék, vagyis ha fair play, ha sportszerű, nem a mindenáron való diadal számít, hanem a játék maga. Egy hadvezért senki sem ítél el, ha megbontja a stratégiai hagyományokat, és mindenáron győzelemre tör, a futballistát viszont a saját közönsége is megveti, ha sportszerűtlen eszközökkel küzd a győzelemért.

A játékot ebben az értelemben bátran tekinthetjük a költészet metaforájának: a vers sorsa is a papíron dől el, minden más csak ballaszt vagy ráadás. A nyelvi struktúrát teremtő költő helyzete ezért hasonlít a játékoséhoz: ő is egy (viszonylag) szuverén rendszer minél teljesebb megvalósítását tűzte ki célul maga elé. Páskándi Géza, midőn a játék komolyságáról és felelősségéről beszélt, egy hagyományba illeszkedett tehát: a modern lírába, amely a költészet önállóságát hangoztatva, a játék fontosságára utal. Ennek a modern hagyománynak a követelményei szerint gondolta tovább a költészet (gyermeki) őszinteségének és természetességének szükségességét, az önálló nyelvi világ megteremtését, valamint a játék és a költészet kapcsolatát. Azt a kapcsolatot, azt a kölcsönösséget, amely már annyiszor lett a modern költészet gazdagításának és újszerűségének eszköze.

Elhangzott Szatmárnémetiben 2000. május 20-án a Páskándi Géza emlékének szentelt Konferencián.

lönben ugyancsak a *Tű foka* című kötetben: "Talán, mert a táj gyakran kifutott a szememből — a nyelvi táj felé futottam. De nem a szókincs, hanem a nyelv mondatani és alaktani lehetőségeinek tájai felé; nem a látszat, hanem a lényeg nyelvei felé. A nyelvben egyszerre akartam a szín és hangulat, a dolgokat jelző-jelentő nyelvet megragadni a másikkal: a fogalmak, a gondolkodás, észünk, képzeletünk járásának nyelvvel. »Belső nyelvet« akartam. Amelyhez a külső, a beszélt és gyakran az írott is, alig csupán ábécének elég. Önmagamban szerettem volna keresztnetszét nyújtani egy nyelv lehetőségi irányainak: igyekeztem újraélni a nyelvteremtés primitív korát és egyidőben vele a jövő-nyelv írá-

nyelv mögött elrejtetni vagy éppen megsemmisíteni, minthogy a nyelvvel történő foglalkozás: a költészet és maga a játék erősen személyiséghez kötött, és éppen hogy az alkotó szuverenitásából következik, ezt a szuverenitást tanúsítja. A "szövegtárgy" lehet önálló létező, ennek az önálló létezőnek a mögöttesében azonban mindig ott áll az alkotó, a költő, a szuverén emberi személyiség.

A nyelvi rendszer kiteljesítésének és teremtő alkalmazásának igénye olyan feladat, amelyet a modern költészet teoretikusai foglalmaztak meg először. Ők vetették fel azt a gondolatot, hogy a művészet (és a költészet) a természeti valóságon túl egy új valóságot teremt, hogy a költészetnek (és általában a művészetnek) ép-

dern költészet elméletirői és képviselői között. Még akkor is, ha elismerték a költészet szociális vagy etikai elkötelezettségét, a versnek önmagán túl mutató tartalmi jelentését. Páskándi is olyan nyelvi struktúráknak tekinti a verset (legalábbis az előbb idézett kijelentés arról győz meg bennünket), amelynek (viszonylagos) önállósága, szuverenitása van. Amely "önmaga" kíván lenni, amely egy szellemi létmód maradéktalan megvalósulásában, kiteljesedésében nyeri el értelmét. Amely éppen ezért nem válik illusztrációvá, hanem valóban létező valósággá lesz; amely önmagában teljes, önmagában is megáll.

Ilyen önmagában megálló létező a játék is — talán egyedül a

BERTHA ZOLTÁN

Nemzetsors, erkölcs, történelem

Páskándi Géza Árpád-házi királydrámáiról

"Számunkra az, hogy a színház templom, réges-rég nem holmi metafora, hanem nyers történelmi tény, igazság, amellyel számolnunk muszáj.

Hiszen ha üldözik az anyanyelvi szót és kultúrát, ha tilos az utcán, tilos a hivatalban, tilos a táblákon, feliratokon, szülőnk és szülöttünk: a Nyelv számára mi marad hát?

Csupán a Szószék és a Színpad.

Így lesz hát Erdélyben s általában a határokon túl, sőt nem egyszer határokon innen is az üldözött magyar szavak befogadó temploma a színház.

Emlékezzünk csak régi királyaink idejére: mennyit küzdöttek a templomok azilumjogáért, vagyis azért, hogy a templomnak joga legyen falai közé fogadni a földönfutókat, a menekülteket..."

A Száműzött szavak temploma: határon túli magyar színház című 1994-es Páskándi-írásból valók ezek a mondatok, amelyek olyannyira szakrális emelkedettséggel vallanak a magyar történelmi és kulturális létfolytonosság megszentelt igazságáról, veszélyeztetettségéről és teremto megörzésének feltétlen parancsáról, örökvényű morális szükségességéről. A természetellenesen problematikusá vált nemzeti létmegtartás erkölcsiségének az alapigéi ezek, a kategorikus küzdelmességében értelmezhető tradícióvállalás, amely törvény- és sorsszerűen hívja elő a transzcendentális magyarázatkeresés és segítségkérés érzületformáit: a hittanúsítással is megemelt eszményállító humán metafizikai lényegét. A szó reményteli megnyilatkozása az éthosz szava; a sorsbeszéd jelentése önnön közösségi vétetésének azonosítása; a dráma pedig a nyelv lényegült történelem rítusa, az emberi identitás gyötrelmének és ünnepeinek demonstrációja, a létezés alapképleteinek megrendítő felvonultatása lesz. A menekülést, az értékmegkínítást mindenkor a kultikus rálátás kíséri, a szenvedés és a felmagasztaltatás profán és szent dimenzióit összekötő szemlélet szférája.

Színház-templomát Páskándi Géza az ezt az átszellemített önfelmutatást biztosító hatalmas szárnyasoltárokkal, hármastoltárképekkel rendezi be; az Erdélyi triptichon mellett az Árpád-házi triptichonnal. Az első magyar uralkodók közül a László szent király, Könyves Kálmán király, Vak Béla király — az 1994-es lakiteleki kiadás címlapja szerint e "magyar három király" — korszakát monumentális arányaiban is sugallatosan felidéző történelmi drámatrilógia a nemzetsors gyökereihez nyúl le, egyszersmind eleven tablókká képszerűsíti személyes és kollektív lét, cselekvés és gondolkodás sorskérdéseinek lenyűgöző sokaságát. "Isten kicsiny dolgokban a legnagyobb. Ezek által mutatja meg legsűrűbben és legvilágosabban erős törvényeit. E sok kis és közepes nagyságú nép

hatalmas múltja titán őseinek válláról nézi a világot" — állapítja meg az író Főbb túlélők: a kétféle történelmi dráma című esszé-tanulmányában, s eltöpreng, hogy vajon "igénylik-e majd a nagyobb nemzetek a kisebbek történelmének tapasztalait? És ha igen, megértik-e? S ebből következően történelmi drámáikat élvezhetik-e?", "a legtöbbünk által óhajtott közös Európában van-e a történelmi drámának, az újnak jövője"? — Páskándi műltfaggató színművei, királydrámái mindenesetre a legmagasabb, legegységesebb törekvéseket képviselik. A klasszikus, antik görög hagyomány modern megújításának szándéka az, ahogyan a szerző elképzelése, terve szerint a darabokat három egymás utáni este (vagy valamivel tágabb időszakban) kellene játszani — mint "a történelem egymást követő három epizódját, amelyben a néző elé elevenedik történelmünk három nagy, egyszerre véres és boldog pillanata". (Az 1977-es Latino-vits-émlékfüzetben nyilatkozik így Páskándi, megvallván azt is, hogy eltemette álmát, miszerint Latinovits alakította volna készülő trilógiájának király-hőseit. Ekkor még csak a Kálmánról szóló részt fejezte be — 1975-ben, a Béla-darab 1979—81-es, a László-darab 1991—92-es kelezésű. A nagyszabású előadásmódra vonatkozó gondolatot az együttes kiadás előszavában is megemlíti a szerző, s nem őt minősíti, ha még a három műből kettőnek a különálló bemutatójára sem került sor.) A hármasság biblikus kontextusba is helyezkedik; "a hármast szám szakrális jellege (lásd: szent család: apa, anya, fiú vagy szentháromság: Atya-Isten, Fiú-Isten, Szentlélek-Isten) arra indított, hogy ezt ne csak a triptichon formában hangsúlyozzam (mint püspökdramáimban is tettem), hanem utaljak az istenkereső háromkirályok — Gáspár, Menyhért, Boldizsár — jelképére is, hiszen munkáimban ki ilyen, ki olyan úton keresi Istent és saját igazát. A jobbak tévedve is azt hiszik: így használhatnak közösségüknek és önmaguknak is" (hangzik a Béla-darab előszavából). A nagy távlatú koncepció és a kidolgozás karaktere, méretezése összevethető továbbá olyan világirodalmi mintákkal, mint amilyen például a "chronicle play" (Páskándi nyomatékosítja a "krónikás színjáték" megnevezést), s valóban, a teljes életpályákat kivetítő, széles horizontú jelenetkezsmód, a hömpölyögve, sodrón áradó epikus bőség, a jellemfajta ábrázolásának extenzitása rokonságban áll a Shakespeare-i robusztus érzékeltető erővel — miközben a Németh László-i dramaturgia alakrajzi-lélektani árnyaltossága, analitikus intellektualitáshoz is mélyen kapcsolódik. A nemzeti, úgynevezett "helyi érdekű" tematika intenzív — "organikus" — egyetemesítésének evidens elvi lehetőségét pedig

szellemesen világítja meg az író, kijelentvén: "minden vidék egyetemes" — és fordítva; "glóbuszunk 'vicinalitását' az univerzumban nem tagadhatja senki."

Az önálló, szuverén magyar államiság megszilárdításának, egyúttal a perspektivikus európai folyamatok, világrend kezei közé való beillesztésének, beágyazásának az irdatlan gondja: voltaképpen ez ennek a trilógiának (e három — Ab-lonczy László kifejezésével — "kelet-európai rapszodiának") az alapvető, feszítő — s a Kárpát-medencei magyarság minden korszakára aktualizálható — eszmei tartalma. Lehet-e a legmeghatározóbb külföldi hatalmakhoz úgy kapcsolódni, hogy közben a külső, idegen befolyás ne fenyegetse a magyar nép létét? Hogyan lehet egyszerre szövetkezni és távol tartani — bekerülni és elkerülni? Miképpen lehetséges a különféle nagyhatalmi erőközpontok eldöntetlen birkózása, valamint a saját ország önazonosság-erősítő törekvése közepette az elsődleges létérdek feltételeinek egyértelmű megállapítása? Képes-e László vagy Kálmán a pápaság bizalmának kockáztatása nélkül megtagadni például a magyar szenvedést, áldozatot, elvesztést is követelő kereszties hadjáratok ügyének feltétlen kiszolgálását? Pápaság és császárság, Európa és Bizánc, Nyugat és Kelet ("kunok, besenyők, szlávok és a germán" "fenekedése") között húzódik-e olyan birodalmakon kívüli mezsgye, amely a kikerülhetetlen választás stratégiáját nem a függetlenség teljes feladásával együtt kényszeríti ki? A csatlakozás méltó

megbecsültséget is hoz-e? (László például felteszi a kérdést: "Miért akarta a pápa, hogy ne legyen magyar szent? Rosszabak vagyunk bárki másnál?")

E királyok lelki-szellemi nagyságát éppen a dilemmák vívódó átérzése, meg-szenvedése, a kínzó felelősségtudat vise-lése jelenti. Az ítélő- és döntésképes-ség erélyét állandóan a kétség mardossa, sőt a kétségbeesés súlyosbítja. A külső szövet-ségek és ellenségek közötti eligazodás nehézségeit a belső megosztottságok özo-ne tetézi: testvérharc, trónviszály, a király és a nemes főurak, illetve a különböző érdekek mögé felsorakozó birtokosok, fő- és közrendiek beháborúja, keresztény és pogány szokások konfliktusa és a többi. Pápák és ellenpápák, királyok és ellenki-rályok, püspökök és nádorok, jogos és jogtalan (belhoni és külországi) trónköve-telők, a legitim trónöröklés (a szeniorátus vagy primogenitúra) elvét különfélekép-pen értelmező érdekcsoportok között dül a szakadatlan és irgalmatlan csata, a belső ellenfelek bizonytalan (vagy nagyon is biztos) szándékú idegen támogatókat ke-resnek és találnak, s a zűrzavarban elho-mályosodik, hogy a hadakozók indokai között mennyi a racionálisan belátható, ténylegesen nemzetvédő és a viszonyla-gos egyensúlyt szolgáló érv, és mennyi a csupán az önző hatalomszomjúságot lep-lező ideológia. Lászlónak Salamon, Kál-mánnak Álmos, Álmos fiának, Bélának a Kálmán-párti nagyurak, illetve Kálmán elkergetett hűtlen felesége és annak fattyú Borics fia a fő ellenlábasai, s a királyok velük szemben (vagy velük együtt) ke-re-sik a béke, a békés nemzetépítés, az egy-ség vagy legalább a megegyezéssel nyu-galomteremtés esélyét. Mindhárman ir-tóznak a zsarnoki gyilkosságtól, a véren-gzéstől, a méltatlan bosszúállástól, a tépelődő lelkiismeret és a bűntudat e-mészt, viszont a néperdekre figyelő öni-gazolás és helyzetértékelés erősíti őket. (De például a választott Lászlóval viasko-dó koronás Salamon is az országra tekint-ve köt időleges békét — "mert azt re-mélem: most Bizáncban s Rómában te ná-lam tán többet tehetsz hazánkért" / mond-ván/ —, vagy Álmos a "kámzsás urak" parancsai alá hajtott "szolganép" szabad-ságának kivívására hivatkozik céljait, esz-ményeit megjelölve, szemben mondjuk Borics primitívebb nagyravágásával.) A huszadik századi magyar drámairoda-lomban — Illyéstől Sütőig — oly jellegze-tes karriert befutó testvérharc- és testvér-háború-motívum itt a maga végtelen gaz-dagságában bontakozik ki, magába fog-lalva vonzalom és elutasítás, érzelmi függés és önérzet, megbocsátó megértés és rivalizáló gyűlölködés legbonyolul-tabb pszichológiai motivációit is — és szö-vegszerűen reflektálva például a Káin és Ábel megjelenítette őstoposztra.

A szeretethiányt a kifinomult értelem hűvös fölényével kompenzáló s a szere-tetet magával a létezéssel azonosító Kál-mán így riadozik Álmos és Béla meg-semmisítésétől vagy megvakíttatásától:

"S azt hiszitek, mert igazam van — köny-nyebb lesz ölni?" Élete alkonyán a vitéz, legendás (s már ekkor szentként tisztelt) László ilyen intelmmel telített számve-tést végez: "Mindent legyőzhettek, ha hisztek a Teremtőben, hisztek magatok-ban, és hisztek a törvényben. Mindent le-győzhettek, ha eldobjátok a gőgös hatal-mat, ha trónját az erő a kétellyel megosztja. Mindent legyőzhettek, ha tudjátok: jaj a legyőzötteknek és jaj — a diadalnak!" Béla pedig így tiltakozik a véres elégtételszer-zés szokása ellen: "Bosszú bosszút szül, s lánc végigcsörög jövődönk történel-mén. E láncot el kéne már szakítani, mert sose lesz nyugalomunk. És elszégyellném magam!" A megtorló erőszak félelmetes végeérhetetlenségét megakadályozni alig, a morális gátlás szempontjait eltün-tetni és meghonosítani azonban minden-képpen sikerül e kivételes személyiségek-nek. Valóságos — és nemcsak szólamos-képmutató — keresztény etika és egyszer-re érdek- és értékelvű politikai hatalom-gyakorlás összeegyeztetésének heroikus — noha idealizáltság nélküli — kísérletét végzik, ösztön- és programszerűen fölébe kerekedve a nemzettörténelmi önpusztí-tás szörnyű logikájának. *Vak Béla király* című tragédiájában — tehát nagyrészt u-gyanezt a témát feldolgozva — Székely János egyfajta radikális erkölcsfilozófiai, fenomenológiai redukcionizmussal tété-lezi — koncentrált modellé kristályosítva — társadalmi uralom és morális megfon-tolás eredendő, gyökeres összeférhetel-ségét; Páskándi mintegy kibontja, s életes, mozgalmassá események, cselekvé-sorok, magatartásformák számtalan vari-ációján keresztül tárja elénk a hatalmi mechanizmusnak és folyamánynak egész iszonyatos jelenségvilágát — ha-zugság, árulás, cselvetés, megtévesztő manipuláció, ármánykodás, kényszerű vagy célratörő alakoskodás, udvari intri-ka, besúgás, vérbosszú, likvidáció, elhall-gattatás, rettegés, szorongató bizalmatlan-ság, örökös gyanakvás, titkos listákat gyártó ellenségösszeírás, szervilizmus, hűtlenség vagy ravaszkodó, álnok hűség ezerféle lélek helyzet- és jellem típusának rengetegét. De mégis, mindennek, min-den aljasságnak és alattomoságnak elle-nére, a história szövevényes (és persze

tisztaságot, nemeslelkűséget is megmuta-tó) sokarcúságán, a történelmi rekonst-rukció hiteles-reális, egyszersmind pél-dasorakoztató reneszánszos sokadalmán át, túl vallási, politikai meggyőződések elfogultságain, megosztottságok, megha-sonlások átkain: feltolul a minden keser-vességével együtt is kívánt megmaradás: a magyar megmaradás elidegeníthetetlen ősszemje, sőt reménysége is. Lét és nem-lét pereméről így fohászkodik a haldokló László: "Ó, Teremtő Atyám, ó, Egyszülött Fia, ó, Szentlélek Isten... Csak egyet kérek ez utolsó órán (...) Atyám, míg néped egy is van e földön... míg néped van... magyar is legyen... Ámen." Előzőleg a Salamontól a kunoknak átjátszani tervezett Erdélyről ilyképpen tesz vallomást: "Erdélyt? Nek-tek...? Élő szívemet inkább hagynám ki-tépni (...) Ó, hát olcsó ajándéknak nézik ezt a véres, kincses földet, mit csak úgy adni-venni, ígérni lehet?" A beteg Kálmán pedig ekként összegez: "Volt-e a magyar-ral valami célja, valami külön célja a Te-remtőnek? (...) Azzal, hogy oly sok emberi nyelv van, kicsi és nagy — volt-e terve az Úrnak? És velünk, a mi nyelvünkkel volt-e, s ha igen, mi célja, terve volt? (...) hi-szem, hogy akármily kicsiny, de mégis volt célja. Ha semmi más, egy bizonyosan: hogy megmaradjon. Hogy fennmaradjon most és mindörökké."

Öntörvényű műveivel Páskándi Géza katartikus hatású ezredvégi monumentu-mot állított az idők kapujában — az ezred-év elejéről szólva, jövődő korok eszmélkedését segítve. A legmélyebb sors-problémák tömegét terítve elénk, valóság és művészi illúzió, tény és átképzeltés kü-lönleges ötvözetét sokszínű és grandió-zus emberlátomásba fogva. (Történészek — például Makk Ferenc — szemével is hitelesen, a középkori magyar nyelvi do-kumentumok — krónikák, levelezések, törvénykönyvek stb. — textualitását és szellemiségét is híven megidéző pontos-sággal, invencióval, esztétikai összetett-séggel — forráshűség és stílári vere-tesség sajátos sugallatosságával.) Ha az-zal a "jóhiszemű értelmezéssel" közeli-tünk mindehhez, amelynek "diadalában" az író még egy 1993-as kommentárja sze-rint is bízott: sosem téveszthetjük szem elől.

Móser Zoltán fotója

CS. NAGY IBOLYA

Páskándi Géza: Pornokrácia

1969-ben — "bűntelenné nyilvánításának éve ez" (a dokumentumot a *Begyűjtött vallomásaim* című, 1996-os kötet közli) — interjút jelentet meg (1968-ban készíti vele) Huszár Sándor (*Az író asztalánál*, 1969): s mi másról beszélhetett volna az 56-os kiállításért hat év börtönt elviselt íróval akkor és ott, mint a "műformáról"! De a bevezető néhány sorában jelzi: "Nincs előttünk s utánunk író, akinek munkája s személye ennyire közügyünk tudott volna lenni", s persze nem a műformák miatt.

Nem azért, mert Páskándi Géza kezdettől a végső tollvonásig tobzódott a műfajokban és műnemekben, mert vers, esszé, dráma, publicisztika, novella mind alkalmas volt számára ahhoz, hogy az élmény "újraélése" (és "esztétikailag sohasem a megélt élmény érdekese, hanem az újraélés" — mondta) megtörténhessék. Azért inkább, mert ez a műformákba való alámerítkezés valójában a nemzet történelmébe való alámerítkezés is volt s maradt — mindenkoron.

Majd egy évtizeddel később, akkor már Magyarországon élt, olyasfélét kérdezett tőle az ÉS-ben (1976. augusztus) Mezei András: mi ez a furcsa, euforikus tobzódás a magyar nyelv lehetőségeiben? "Miben tobzódik a költő, ha nem épp a nyelv lehetőségeiben" — válaszolta. Ám azt, hogy mit jelent ez a tobzódás, ez a jó mértékeltenség; hogy "milyen mélységekbe szállhat alá saját jelzészvilágában meg népe történelmében az író": nem mindenki érzi pontosan — mondta.

Páskándi Géza számára minden forma, eljárás alkalom volt az alámerülésre. A briliáns nyelvi játékok (mint stílári eszközök), a drámák történelmi patosza, a groteszk, a sajátos, Páskándi-féle ábrázolásmód, vagyis az emberéredék, nem az élet ostoba reménytelenségét sugalló abszurd, hanem a nihilt, a kiürült-kiegyezett, cél és tartalom nélkül való emberi létet amolyan *kritikai görcső* alá helyező "abszurdoid" — mindahány segítségével e nép történelmi sorsát, az ember, az e tájékon élő ember cselekvési lehetőségeit, választható magatartásformáit, az értelmes és méltó létezés adottságait kutatta. Mindig magas intellektuális szinten, mindig morális-etikai érvrendszerek "bevetésével", mindig elemezve, indokolva, kifejtve, magyarázva.

Mert Páskándi a közlendőkben, az átadandó, "újraélt" intellektuális élményekben, az üzenetekben is tobzódott: nemcsak a műformákban s a nyelv stílári játéklehetőségeiben. Legmélyebbre s egyben a legmagasabbra talán történelmi-morális-parabolikus drámáiban jutott. A történelmi téma — mondta egy másik ÉS-beli írásában (*Miért írok (unk) történelmi drámát?*, 1976, március) — az esztétikum és az etikum legmeghittebb találkahelye,

esztétikum és politikum szerencsés keveredése. A *Vendégség*, a *Tornyot választok* a diktatórikus Közép-Kelet-Európa láttelepe: s bennük azé az emberé, aki megpróbálja a lehetőségek szerinti legerkölcösebb magatartásformákat választani. Dávid Ferenc vagy Apáczai Csere János: mindkettő a jelen kérdéseire is keresi a válaszokat, vagyis arra: hogyan élhet egyenes gerincsel az ember a diktatúra gerincroppantó szorításában? Királydrámáiban a nagy elődök, a lehetséges példák után kutat: a nemzetet mindig följobb emelő történelmi alakok és cselekedetek után. Ezek az "igazi történelmi drámák", írja Páskándi. Groteszk játékaiban, abszurdoidjaiban pedig ott a másik végpont: az emberke, akinek érdekében a nemzetet fölemelni akaró nagy, olykor királyi tettek születnek, a tömegemberek, akik — végső soron — a történelmet mozgatják, s akik olykor gyarlóságuk okán épp a fölemelkedés gátjai. És ott vannak — példa erre a *Pornokrácia* is — a "véres agyvelejt" gazemberek, a gerinctelen talpnyalók, akiknek felelőtlenségét az ábrázolási irónia, a helyzet tragikumával ellentétes esztétikai minőségű komikum, szarkazmus az elviselhetőségi szintre fokozza le. *Kibírhatóvá* teszi. A darab förtelmes tetteket elkövető császári párja például patológikus esetként íratik le: de figyelmen kívül, épp emiatt, nem hagyhatóként.

Idézzünk most Páskándi Géza számos, e műfaji változatra vonatkozó esszéisztikus magyarázata, gondolatmenete közül egyet (*Haladékok*, 1974), mely szerint az abszurdoid: "...a világban meglévő abszurd jelenségek kritikája... Abszurdoid az, ami nem abszurd, csak abszurdizált, tehát: az abszurdnál kevesebb is, több is. Kevesebb: filozófiai konzekvenciáiban, ugyanis: nem vallja, hogy a világ értelmetlen..., értelmetlen és képtelen, hanem csak azt mondja, vannak abszurd jelenségek, van abszurd jelenségkör... Az abszurd mond csupán ennyit: »a világ úgy, ahogy van — abszurd«, most és mindörökké, és ily módon tagadja a változhatóság lehetőségét is.

Ezt az életfilozófiát, létszemléletet Páskándi elveti magától. Nem csupán emberi önvédelemből, ahogy mondja, nem is félszóból, hanem azért, mert haláláig bízott az okulni, tanulni, javulni képes emberben: és abban, hogy létezik valamiféle erre ösztönző erő, hatalom. "Szerettem én az életet" — írta egy korai versében (*Önéletírás*, 1966), s hitte, hogy minden kín, bukás, tragédia ellenére más is szereti a magáét, s nem látja más sem a létet végzetesen reménytelennek és benne megválthatatlannak az embert.

A *Pornokrácia*, amely nemcsak az egyik utolsó (1990-es), de alighanem a legismeretlenebb műve is a szerzőnek, vérbeli abszurdoid. Re-

mény is van benne, *emberéredék*, ez is egy "kritikai abszurd": de olyan kegyetlenül éles ember- és társadalomismerettel takarva, hogy ez a remény a darab nagyon is konkrét, az 1989-es romániai események szarkasztikus humorú, *áltörténelmi* megjelenítésének alapszituációjától messze elrugaskodva, legföljebb csak ontológiai bizodalom lehet. A *Zárszó Az ember tragédiája* záróképletét juttathatja eszünkbe: "Apró homokszemek és kozmikus por körében hullámszik a Világóceán... Tekints a végtelen csillagos mezőre, a Határtalanba... Éljen csaltatlan reményed, Ember: Isten képzeletének lábnyomán vándorolsz tovább".

A darabbal először 1990 elején találkoztam, akkor még kéziratban volt a mű, s Páskándi Géza színházat, színpadot próbált keresni a számára. A szatmári társulatot ajánlottam, át is adtam egy példányt Parászka Miklósnak, akihez mellesleg, 1995 májusában utolsó levelét Páskándi megírta, hírét véve a *Vendégség* tervezett szatmári bemutatójának, egyben áldását adva rá, s így fejezve be, már szinte haldoklóként, a végső, az utolsó drámában megjövendőlt *figyelmeztető kakaskukorékolásra* figyelve, a kézírásos levelet: "Mindenkint ölelek, csókolok sokszor Páskándi Géza, Szatmár fia". (Jelezzük: a bemutató elmaradt. Szatmár drámaíró fiát ugyan épp a szülőváros teátruma indította el színpadi útján, mikor is 1968-ban az Ifjúságunk matinéjában bemutatta Cseresnyés Gyula rendezésében az író 1964-ben született *Külső zajok* című jelenetét, de azután, úgy tetszik, évtizedekre — vagy mindörökké? — megfeledkezett róla.)

A *Pornokrácia* sem nyerte el a rendező tetszését, csak találgathatunk, hogy miért. Talán tartott még a nemzeti vagy inkább kisebbségi eufória a rendszerváltozás mélységét és tartósságát illetően, s zavarbaejtően élesnek vélhették a szerző társadalmi-politikai látteletét, éleslátását, mellyel így summázza a darab egyik legfontosabb üzenetét: "Ha ugyanazok csinálják a forradalmat, akik azelőtt uralkodtak, az csak szépségtapaszt, nem igazi változtatás." Talán túlságosan eleven volt még az ország-világ előtt zajló tévés per, a Ceausescu-házaspár sortüzes kivégzésének látványa, meg az összemészeti zavar a módszer leplezhetetlen, dermesztő barbarizmusa miatt. Mert a dráma harmadik felvonása lényegében a per zanzásított, abszurdizált, de meghökkenően reális mozzanatok is tartalmazó változata: a császár és a császárnő vitamódszerében, támadva-védekezésében, érvelési logikájában, szóhasználatában, fizikai gesztusaiban félreérthetetlenül a diktatort párt idézi. Páskándi szinte lekopírozta a képernyőt. Hol van már a hajdani írói álláspont, mely-

ről egy interjúban beszélt (Abolonyi Lászlóval, a Film, színház, muzsikában, 1984-ben): "A penetráns módszerű esztétikumellenes módszernek tartom. Fölöslegesnek is... Módszerem ez: kiválasztani az ismétlődést a maga egykori történetiségében. Akkor fölösleges aktualizálni." A módszer a korábbi, valóban alkalmazott eljárásnak a *Pornokráciában* épp a fordítottja: Páskándi kiválasztotta a penetránsan aktuális, véresen időszerű történelmi-társadalmi pillanatot, s hozzárendelt egy áltörténelmi, bizánci keretet. A szöveg s a jelenetek olykor szinte kínosan naprakészek. Fiam, mondta, emlékezhetünk, az öt megbilincselő katonának a rögtönítélő bíróság előtt álló főtűtkárfeleség, számos akadémia tagja — elhangzik az utalás a műben is —, fiam, mit csinálsz? Fiam, mondja a darab császárnéja a fegyverüket lövésekre készen rászegő katonáknak: s az analógia, hogy tudniillik a *nép anyjaként* definiálta önmagát mindkét hölgy, teljesen nyilvánvaló. A mű a nyíltszíni kivégzés látványsokkját sem tagadná meg a nézőktől, Páskándi e tekintetben kíméletlen: vagy föl sem rémlett benne az olvasással szerzett, kinek-kinek a restebb vagy az elevenebb fantáziáját mozgásba lendítő, de elsősorban mégiscsak szellemi élmény, meg a vizuális, szcenikai, a nézők elé tált, nem választható, nem fakultatív képérzelmi hatásának alapvető különbözősége. Tehát valószínűleg gyakorlatias, dramaturgiai okai is voltak a darabban szembeni ellenállásnak: s bizony ezt, álnaivitás nélkül, meg kell értenünk. A dráma mindezen túl, akár a legtöbb Páskándi-abszurdoid, nagy felületre terjedő csonkolás, vagyis hatalmas húzás-rövidítés nélkül egyébként is színpadra-vihetetlennek tetszik. Csak egyetlen példát itt és most ennek igazolására. A harmadik felvonás előtti, a szünetben zajló játék szerzői elgondolása szerint a nézőknek egy esszéemléttől, a diktatortól szóló eszmefuttatás falfirkaváltozatát kellene olvasgatniuk (ez az első felvonás előtt is így rendelkeztek): csak hogy ez sok száz mondat, sok száz felirat tehát. Elolvasásuk, talán, befelé néve másfél órányi szünetidőbe.

Szatmárnak tehát nem kellett a dráma, s úgy tudom, azóta se, egy színháznak sem. Mintha ismétlődött volna a Huszár-interjúban elmondott panasz: "Évek óta kilincselek, s nem jutott egyetlen színpadon se bár annyi hely, hogy egyszer én is megbukjak." De végül is nem maradt kéziratban a mű: 1990-ben a gyengéden ironikus nevű Nosztalgia Kulturális és Kereskedelmi Kft. Pesten megjelentette. Rossz papíron, sok hibával, 99 forintot (nyilván már akkor is jelképes) fogasztói áron. S ha vetünk egy pillantást a kiadást támogató szponzoroknak a könyvben olvasható hirdetéseire, például a "Rádió 11." bájos szlogenjére: "Örömszerző rádió — az Ön szolgálatában", vagy a kiadó cég Sztárpostájára, mely

"gyorsan, kényelmesen és megbízhatóan küldi otthonába" *Az élet voltaképpen szép...* című kazettát, meg a *Pest-Budai mulatóst*; s ha látjuk, hogy a nyomdai munkákat a Mozgáskorlátozottak Piremon Kisvállalata végezte: már-már előttünk van egy másik abszurdoid, melynek szituációi minden írói beavatkozás nélkül teremtdtek groteszkekre, ironikusra, de melyek egyúttal bizonyítják az írói alapvetést: csak az abszurd a "semmi arcú", az abszurdoid mégiscsak: valami, emberszerű.

A dráma, műfaji megjelölése szerint *Regényes kézikönyv avagy egy új vallás alapjai*, ahogyan ez a Páskándi-darabok esetében közismert és természetes, csak tucatnyi szellemi akadály legyőzése után tárul fel előttünk.

Előbb három, mottószerű "fő gondolat" állja utunkat. Az első arról szól: a pornokrácia a képmutató, csalárd s hódító újbizánci szellem legfőrtelmesebb formája s tetőfoka, mely nemcsak Európát, de az egész világot bekebelezni készül. A második fő gondolatnak ez a fő gondolata: "Szorongtam, Teremtőm". A harmadik: "Ő a pártok az emberiség drámai útjának jelzőkövei". Majd jön az *Előszó*, azután hosszú-hosszú eszmefuttatás következik a pornokrácia névről, egyfajta didaktikus, okító dialógus két ember között, akik éppúgy lehetnek mester és tanítvány, mint úr és bolondja, vagy például egy Csongor és Balga féle, ellentétes létminőségű és logikájú páros, de valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha úgy látjuk: az 1995-ös "posztgeozotik" színjáték, a (lefordított címmel) *Godot-ra újra várunk*, az utolsó dráma mindenfajta ellentétes minőséget magukba építő, megjelenítő s szimbolizáló két főhősének előképei, párfigurái. Tömélytelen szójátékkal, szófacsarvánnyal, grammatikai és stiláris blödlivel, lingvisztikai, filozófiai, stílustörténeti elmejátékokkal magyarázva, hogy a pornokrácia: *korszak*. Teljes közérkölcsei és magánérkölcsei züllés, tetőfoka a tirannizmus, anarchiával és Diktátorral, zsarnoksággal, rossz törvényekkel, igába hajtva embert, csoportot, nemzetet. Sokféle helyen elmondta Páskándi Géza, hogy valóban fél a túlságos félre- és melléértelmezésektől, emiatt a rengeteg elő- és utószó, szerzői utasítás, bevezető, prologus, utószó, epilógus, előjáték, mottó s egyéb szólási, értelmezési alkalom, lehetőség. (S persze azért is, mert Páskándi Géza ugyanazt érezhette, mint halálos ágyán olyan sok Szabó Magda-történet hőse, az édesanyja: "Annyi titkom volt még" — annyi gondolat, annyi kimondatlanul maradt, egymásra torló mondat.) Most is, itt is szinte érzékelhető félelemmel és konoksággal írja-magyarázza körül a drámát: s már tudjuk, értjük is a darab lényegét, holott még hozzá sem kezdünk az olvasásához. És még mindig van egy kisbetűs *Előszó*, mely elmondja: "E groteszk drámában

bohóc-ironia és pátosz keveredik... Minden jövőd legyilkolnak megelőlegezem hát a pátoszt és minden győztes túlélőnek az ironiát. Csak így lehetek igazságos művemben." S hozzátesszi még az átlátszóan, játékosan kétértelmű, a hely s idő mesei, tetten nem érhető, meg a hely-idő-cselekmény nagyon is konkrét voltát egyszerre hangsúlyozó mondatot: "Az analógiákat nem kell keresni, erőltetni — mindig is kézenfekvők. Különben az efféle dolgozatok sohasem csak egyetlen országról szólnak." A kisbetűs *Előszó* után, talán mert nincs már több címötlete, egy címnélküli bekezdésben még elmondja a szerző, hogy épp ilyen császár, épp ilyen ország, épp ilyen világ nincs: hiszen a "művészet az épp ilyen nincsen birodalma". (Hasonló módon küldi útjára a Duna-deltás börtönlét eseményeit megörökítő, 1988-as regényét, *Az árnyékfejtőket* is — "épp ilyen történelem nincs" —, melyben, más, korábbi időpontba helyezve a történetet, de a maga börtönlétményeit is belefogalmazza.) Az író a "rettenetes világból egy kibírhatóan borzasztót" csinál: amivel lényegében olyan általános alkotáslélektani motívumra, esztétikai eljárásra hívja fel a figyelmet, mely túl van ennek az egy drámá-

Ami azért azt is jelenti, hogy a *Pornokrácia* a maga abszurditásában is *tézisdramma*, *tételdramma*, amely mintegy megfejezi a műfaj jellegzetességét: hogy tudniillik mindenekelőtt a dialógusokból s nem a helyzetekből építi fel magát. S ez pedig annyit is jelent: az előrehaladó, de roppant szűk cselekménysávon megjelenő történetet jellemképletekben tételillusztrációnak tekinthető figurák mozgatója.

A dráma szereplői beszédes, ironikusan karakterjellemző nevű alakok: többnyire párban. Már tudjuk: Neobizánc bárhol lehet, a pornokrácia pedig: korszak. E korszak főemberei a császári pár: az igazság istennőjének nevét elorozó *Jusztinosz* és *Jusztina*, a két diktátor. *Idiotosz* és *Idiotta*, vagyis a hülyék: a két törvénytelen császári gyerek. A császárhű figurák: *Famulosz*, a ceremóniamester (tanítvány), *Apologetta* (eszményítő, dicsőítő), az udvari költő, azután a nevével szexuálpatológiai képzeteket keltő cigánylány, *Klitória*, aki valamikor, egy intim pillanatban leharapta és kiköpte, ami a császárt, ezzel megsértette őt (merthogy kiköpte), egyúttal a férfiületre képtelenné, tehát frusztráltta tette. Ott van azután *Eszenciosz* (lényeglátó), a filozófus,

Vadász Zoltán és Pásztor János a *Tornyot választok* című Páskándi-dramában

nak az üzenet-körén.

Mint ahogy túl van, hiszen a tényleges darabtól még mindig messze vagyunk, a drámaszöveg előtti *Előjáték* is. Amely, mint említettük, a nézőknek — falra festett feliratok és "esetleg triviális rajzok" olvasására-szemlélésére felszólító dramaturgiai játék formájában — ismét tézisekkel, történelmi-politikai állításokkal próbálja elmondani, amit a valóságos dráma dramaturgiai korlátai, műfaji lehetőségei nem tesznek lehetővé, melyek lényegében műfajidegenek, de hát Páskándi Géza most is egész arzenálját sorakoztatja fel a műformának, hogy tobzódó-torlódo gondolatait, *titkait* kifejezhesse. Gyakran idézve egy *transzszilván poétát*: ki-nek az író, miként mondja, csupán szócsöve. A mű pedig: az írói lelkiismeret kiáltása.

s mellettük a császári nevű császár-ellenes *Konsztantinosz*, a katonatiszt meg a négy felkelő: a tavaszi zengésű *Florina*, a feltehetően ugyancsak nemi vágyakra utaló nevű *Libidinosz*, a szigorú *Szeverosz*, s a szótárral segítségével legalábbis nehezen megfejtendő nevű, talán a türannoszra asszociáló elnevezésű *Tárosz*: aki maj az új diktátor lesz. Külön szereplőcsoport a két labirintusépítő *kisebbségi*, *Szervosz* (szolgai) és *Filipposz*, kinek neve épp ellentétesen a szenvedélyességet, a visszasságok leleplezésére törő indulatát, meg az ezzel járó naivitását jelképezi. S a tömeg: siratók, testőrök, szellemek, szobrász, pap, kiskatona, utcaseprők, örök, vagyis a nép (illetve a hatalom és a nép hangjai: a hangszórók).

Az első színpadi kép *pokoli sötétségű* helyszíne csak hang, kép

nélkül: szellemalakok diskurálnak, a császár hívja őket: mintha egy Shakespeare-történetbe csöppen-tünk volna. Majd a kivilágosodó színpad polgárháborús utcaképet mutat. Káoszt, céltalan, értelmetlen futkosással, siratnivaló holtakat kereső hivatásos siratóasszonnyal, díszlet, jelmez, kellék koron és időn kívüli: pufajka és római szandál, a látvány a régi Bizánc, Róma és a XX. század keveréke. A hangszórók is párban ordítanak: egyik a császármelletti erőket hívja, a másik a felkelőket buzdítja. A játék első perceiben világos: nem tudható, valójában miféle forradalom ez, miért dül a polgárháború, milyen távlati célért: a neobizánci bolsevizmus, a neobizánci demokrácia, a neobizánci liberalizmus vagy a neobizánci keresztény-racionális unió megszületéséért, netán fennmaradásáért. Mindegyik hangszóró valamely irányzat, párt, ideológia szócsöve (emlékezzünk a harmadik fő gondolatra: "Ő, a pártok..."), közöttük egy *félénk szavú* a kisebbségeké. Harcra szólítja őket, a szabadság, a jog, a végleges megoldás kivívására: mgnem egy gépfegyversorozat el nem hallgattatja. (A kisebbségeknek több hangszórója — képviselete — ezután nincs.) Hangok, hangszórók, fegyverek, bolond: mindenki szabadon élhet vagy átkoz valakit. A császárelle-nesek a labirintus építőit keresik: a labirintusba menekült ugyanis a császári pár. Egy asszony, kit hasbaszúr valaki, sírva szedegeti a hasára kötött zsákból kicsorgó lopott rizst, melyből karácsonyi étket akart adni a gyerekeinek: a bárhol, bármikor zajló neobizánci polgárháború a korábban idézett *transzszilván poéta*, a *kisebbségek* meg a *karácsony* emlegetésével a hely s az idő vonatkozásában lassan konkretizálódni látszik.

A második kép a két kisebbségi labirintusépítő — tehát bennfentes — titkolózó, riadt beszélgetése: jelentkezzenek vagy sem. Szervosz fél: túl akarja élni a harcot. Filipposz csatlakozni akar a felkelők-höz. Az egyik öreg, tapasztalt, óvatos, a másik naiv, aki a kisebbségi helyzetet előnynek véli. A labirintus többi építőjét már kivégeztette a császár, a jelenet azt sugallja: a felkelés sikere áll vagy bukik azon, hogy a kisebbségiék hová állnak. Szervosz szerint: "megölnek így is, úgy is": s ő majd főbe lövi magát. Filipposz szerint a kisebbségnek segítenie kell a többséget, hogy megdönthesse a zsarnok hatalmát. Szervosz úgy látja: ha segítenek, a győzelem után elfelejtik a kisebbségek jótettét, ha a császári erők győznek, árulóként kivégzik őket. *Csatlakozni és újfent remélni Szervosznak már nincs ereje*. A két kisebbségi vitája, kételyeik és aggodalmaik, a remény és a reménytelenség, a hit és a józanság párviadala: mint egy lét-helyzet, sors, idea két oldala, arca, iránya (és gondoljunk most ismét a *Godot-parafrazis* két, gondolataikkal, szavaikkal, tétéleikkel egymást

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

cáfoló, erősítő, kiegészítő csellen-gőjére, várakozójára). Szervosz és Filipposz vitája a kisebbségi gondok, a "sajátosság" szimbolikus megjelenítése: nem mentes a szerzői ironiától, de mentes a gúnytól.

Az öngyilkossá lett Szervosz félrehúzott teteme mellett (terhelt volt a lelke, mondja Tárosz, talán mert kisebbségi) azután a négy — többségi — felkelő s Konsztantinosz, a vezér medítál — a diktátori perről. Még el se fogták őket, mondja egyikük, ami késik, nem múlik, mondja a vezér. Egy bizottság már ülésezik, hogy legyen halálos ítélet, vagy sem. A felkelők a per koreográfiáját tervezik, apró részletekig, például a tévés közvetítés rendjéig, a szigorú, precíz Szervosz közbevetése: "azt se tudjuk, ki lesz a vádló végül is, és ki a vádlott", csak kötekedésnek tetszik. A négyek sorra veszik a lehetőségeket: a bíróságon sok *álina* ember ül majd, akik esetleg azt mondják, a császár halálával saját *priuszukat* akarják eltüntetni a bírák. Hogy eltették láb alól a legfőbb koronatanút. Meg kell tehát értetni a tiszta kezdekkel, hogy a vádlók is tiszták: tettek ugyan ezt és azt, de utána kimentek és hánytak. Meg kell értetni, hogy nincs, nem lehet pártatlan bíróság sem, mert a császárt ki ezért, ki azért, de mindenki gyűlölte. A népnek el kell hinni a császár bíráinak tisztaságát: az igazoló iratok, a személyazonossági papírok egyébként is elégnek majd a zsarnokhalál tüzeiben. Az enyhén erkölcsi, morális vitát a gyakorlatias Tárosz zárja le: az élő zsarnok serege erősebb, külső segítség kellene a leveréséhez, a halott zsarnok serege gyenge, a diktátort meg kell tehát ölni. "Teremtőm, milyen egyszerű" — mondja Florina.

A császári hangszóróból (van egy magánmikrofonja) közben a négy *ffáru*lót, vagyis a négy *lázadót* keresi Jusztinosz. Akik, mondja, ha nem váltak volna kegyvesztetté, még mindig a talpát nyálnák. A császári hipnózis, a remélt tömegpszichózis lényege: a felkelés valójában a négy *áru*lót, *főbűnös* ellen robbant ki, tehát a császár *védelmében*. Áldásom a *lázadásotokra* — ordítja. Szavait hatalmas hangszórós éljenzés kíséri: Jusztinosz saját, mondhatnánk archív tapskésztetéből. A "véres, ravasz agyvelejű" császár a "felkelést a maga oldalára akarja átsodorni", a négy felkelő tehát gyorsít a tempón, rohanva keresik Filipposzt, a labirintus ismerőjét. Némi zavar máris érzékelhető a felkelői oldalon: a császár nem említette a vezér, az ötödik ellenállót, Konsztantinosz nevét. Túl ártatlannak tetszik tehát: ám az ártatlanok nem jók semmire. Az ártatlanság: tapasztalatlanság is. Bajt hozhat. A büntudat viszont hajtóerő: csak nem megállni. Mindenesetre kész a terv: gyors zsarnokhalál, utána a többiek, az aprók kivégzése. Aztán gyors kegyelemhirdetés: nem kell elijeszteni maguktól a népet.

A második felvonás színhelye a

labirintus: a szellemek megérkeztek a császárhoz és alkudoznak vele. (Nevezhetjük őket a császár egyik énjének, belvilágnak, hátsó gondolatnak, a diktatúra szellemének, a pokol alvilági követinek, a rossz szellemeknek, bárminek.) Itt is tervkészítés folyik. A császárnak halnia kell, "mert így nem mehet tovább." A gyárak romokban, a mezők terméketlenek, a pénz felhígult, az adók nagyok, az frástudók önmagukat is megutálták, nincs egy porhintésnyi szabadság. A császár tehát ostoba és ügyetlen, mert kompromittálta a rendszert, az eszmét, a császárság eszméjét magát. A nyegle, szlengesített disputa lényege: a császárnak úgy kell meghalnia, az ügy megszervezése az ő dolga, hogy a nép egyetértően a halálával, de a császárság szelleme élhessen tovább. *Csak ezt a császárt kell meggyűlöltetni, ezen már túl is vannak nagyjából, de nem az eszmét.* A gyors és ügyes halálért cserébe kap Jusztinosz egy kis — titokzatosságot. "Némileg titokzatos halált. Sejtlemesen és büszkén rúgod az utolsó — mondja az aprószellem. — És a nép azt fogja majd kérdezni: mi lehetett a titka? Közönséges zsarnok létedre úgy faggatják majd életed rajzait, eszed járását s lelked zegézugát, mint a zsenikét szokás." Áll az alku — mondja a császár s csak ő tudja: ezt a titokzatos halált, ezt a raffinált utóéletet saját maga választotta magának, s nem felsőbb kegyként kapja. Mindent megszervezett. Akárcsak Jusztina, a császárné. Ordenáré, primitív, közönségesen szokimondó: mialatt a császár nyelvét tépeti az általa megszervezendő bíróságban kisebbségi tagként résztvenni és vádolni (sem éljenezni) nem óhajto cigánylánynak, Klitorianak, megöleti a császári eszmét ugyan valló és terjesztő (egy császár, egy nemzet, egy nyelv, egy művészet, egy tudomány stb.), de nem őszintén hirdető filozófust, a császárné is a közös utóéletüket tervezi. Kiderül: a császár maga szervezte az ellene indult felkelést, a probléma, hogy a provokáció másként sült el: a lázadás élére a császár akart állni, szétzúzva a belső ellenséget, majd diadalmasan uralkodni tovább, a nép azonban kapva kapott az alkalmon s ellene fordult. Épp a francia forradalom kétszázadik évfordulóján: tehát 1989-ben. Aki számára nem volt világos eddig, hogy milyen ország milyen diktátorai elleni melyik forradalomról van szó: ez a dátum tökéletesen felvilágosítja. A császári pár jubileumi halált tervez. "Bukásunk óriási lesz. Feledhetetlen. Egy remény hull el velünk... És ez fog éltetni minket örökké. Ó bolond lázadók!"

Azután berohannak a felkelők, azaz Konsztantinosz és a végre megkerült, a labirintus tervét eláruló Filipposz, s természetesen már mellettük áll a császári udvarmester, a császárhűből gyorsan forradalomhűvé lett Famulosz. A darab harmadik felvonása lényegében állókép, replikák, dialógusok egymásutánja egyetlen helyszínen,

egyetlen színpadi szituációban: a per megvolt, a halált kimondták, az utolsó szó jogán a császári pár a nép előtt szólhat még, amit gondol. A császár őrjöng: hiszen megelőzték őt a perrel, amit törvénytelennek, szabálytalannak, antidemokratikusnak nevez, mert: nem voltak kisebbségek a bírák között. Hosszú, kínos huzavona után dördülnek csak el a fegyverek, a fiaimnak nevezett katonák kezében remeg a puska, Konsztantinosz a vétenek, az ártatlanok tudathasadásos helyzetét éli át: alig talál szavakat a folyvást támadó császár hazug és pimasz érveinek elhárítására. A császári pár csak többszöri agyonlövési kísérlet után hal meg véglegesen, itt már az abszurd abszurdját látjuk: s ekkor gyökeresen átrendeződnek a viszonyok.

Filipposzt, a kisebbségi labirintusépítőt megölik a volt császári hadsereg taktikázó emberei, az ő számára megbocsáthatatlan, hogy bennfentes volt ("Halál a kisebbségekre", kiabálja máris az egyik hangszóró), Szervosznak igaza lett. Konsztantinoszt börtönbe csukják a felkelők, mert bizonytalankodott a kivégzési parancs kiadásában. Új császári párt koronáznak, a négy felkelő közül választja ki maga magát Tárosz és Florina: s szövetségük, mellyel a népet köszöntik, épp olyan, mint a volt császári páré.

A szellemek terve nem sikerült: a régi eszme fennmaradásához szükséges az is, hogy a régi uralkodóhoz hasonló képviselők. Olyan nincs, hogy régi eszme más eszmeiségű hirdetőkké. Lényegében tehát nem változott semmi. Császárék tudták ezt: az egykori kegyeltek, majd kegyvesztettek ülnek majd a helyükre. Jusztinoszék kifogtak az őket irányítani akaró rossz és ravasz szellemeken is. S a másik császári bosszú, a halálon túli fricska: Jusztinosz és Jusztina hamvai eltemethetetlenek. A földön senki, sehol nem fogadja be őket. A szellemek folyvást cipelik magukkal, illetve újabb és újabb kannibállal etetik meg: etetik és ürtetik, etetik és ürtetik.

A darab zárata, Paskándi minden mértéken felüli szerzői ötlete első olvasatra féktelen, pornográf, izléstelen, pokoli ötlet. De jusson eszünkbe a második fő gondolat: "Szorongtam, Teremtőm".

Szorongott Paskándi Géza.

A pokoli ötlet, úgy véljük, a kétségbeesés szülte. Az "önvédelem legagresszívabb formája": ahogyan a *Tornyot választok* hősről, Apáczairól mondotta. A szerző felejt minden dramaturgiai, esztétikai szabályt, kelet-közép-európai és ontológiai rémülete elementáris: a forradalmat, amely megdönteni látszik egy velejéig romlott diktatúrát, azok csinálják, akik azelőtt is uralkodtak, csupán kibuktak kissé, átmenetileg a hatalomból. A gondolat, az írói teória, hogy tudniillik a régít felváltó új, ha erőtlén, mintegy magába építi a régi rossz elemeit, számtalan Paskándi-eszmefuttatás alapkérdése. "A gyenge de-

mokrácia... újra pornokráciához és a zsarnoksághoz vezethet s kezdődik minden előlről" — írja e darab bevezetőjében is. A kenyér és a pénz demokráciája gyenge: ha a közérköls is támogatja, ha a nemzet megmaradása a megfogalmazott, átértett cél, akkor viszont nagyon erős lehet.

A művet 1990 januárjában-februárjában fejezi be Paskándi, de már 89 decemberében írni kezd, tehát tragikus közelségében a karácsonyi, valóságos eseményeknek: a megdöbbenés, a kiábrándultság, a pánik érthető. Nem láthatta ugyanis is a közérköls és a nemzeti megmaradás eszméjének diadalát: a sok esetben barbár káoszt láthatta helyette. Ismét igazolódni látszott a tétel, hogy az emberiség gondolataiban "néhány témát, eszmét, módot variál, permutál és kombinál" csupán. Tehát azt a diktatórikus rendszert, melynek börtönét Paskándi Géza már ifjan megismerte, amely elől Magyarországra emigrált, amelyről jóformán sohasem beszélt, de amelyről folyvást írt, a karácsonyi forradalom alapjaiban nem tudta megdönteni. Paskándi úgy figyelmeztet erre, a maga írói eszközeivel (emlékezzünk ismét: a dráma az írói lelkiismeret kiáltása — mondta), hogy a jelenségre esztétikai abszurdítások, süvöltő képességek segítségével hívja fel a figyelmet. Ez a féktelenség nincs javára a műnek: de nem tagadhatjuk meg az írótól azt az értelmezői nyitottságot, amellyel a szöveget, a textuson túlra is figyelünk, vagyis az alkotói szándéka. Még inkább arra a különösen bonyolult érzelmi viszonyra, amely a szerzőt, életútja ismeretében, a *műtárgyhoz* kapcsolja.

"Emberlényegű lényt", emberlényegű "Életet" vágyott Paskándi Géza, akárcsak majd a *Godot*-dráma "szintézis" után áhítózó figurái. A *Pornokrácia* története, tanulsága szerint nem jött el az ideje ennek, még most sem. A szerző reménye, miként említettük, ontológiai: lenniük kell új és tiszta nemzetépítő eszméknek, a tirannusi erő és akaraton felüli erőnek és akaratnak, lenniük kell a jó szellemeknek is. "Műljék el szorongásod" — írja a *Pornokrácia* Zárszavában.

Sajnos, nem hihetjük, hogy a dráma születése után Paskándi Géza számára még megadatott öt évnnyi életidő tapasztalatai megbékélttették volna őt.

KÓDEX —

[...]

A nevelés célja, hogy "sikeres" embereket képezzen

Thomas Merton szerint olyan embereket képezünk, akik semmire sem alkalmasak, kivéve, hogy részt vegyenek egy mesterséges társasjátékban. Azt tanácsolja a tanítványainak: "legyél bármilyen, ami akarsz, légy bolond, részeges, vagy fattyú, de mindenáron kerüld el a sikert". Az az igazság, hogy a bolygónak nincs szüksége több "sikeres" emberre. Olyanokra van szükség, akik jól megvannak a helyükön. Olyanokra, akiknek van erkölcsi bátorságuk csatlakozni a küzdelemhez, hogy a Föld lakható, igazságos és emberséges legyen. S ennek semmi köze a siker közkeletű meghatározásához.

A nyugat kultúrája képviseli az emberi teljesítmény csúcsát

Ez természetesen a kulturális önhiúság vagy pimaszság legrosszabb alakja, s a történelmünk félreértelmezése. Akik ezt állítják, úgy vélik, ha "győztek" a hidegháborúban, akkor eszményi mintát nyújthatnak a többiek számára. Nyilvánvaló, hogy az állami kommunizmus mint gazdasági rendszer megbukott, mert túl magas áron túl keveset termelt. A kapitalizmus is megbukott, mert túl sokat termel, és azt kevesekkel osztja meg. A kommunizmus aszkétaerkölcsöt hirdetett, a kapitalizmus minden erkölcsöt lerombol. Ez nem az a boldog világ, amilyennek a politikusok és a hirdetések bemutatják. Egy szétbomló kultúrában élünk. Nem táplálja az emberi szellemiség nemesebb részét, a képzeletet, az esztétikai vagy spirituális érzékenységet, sem a nagylelkűséget, gondolkodást, együttérzést. A gazdasági-technokrata világnézet elpusztítja azt, ami az emberi lélekben szeretetreméltó.

A globalizált jövő oktatása

A jelenlegi oktatás csaknem lehetetlenné teszi a visszatérést egy falusi életmódhoz. Kizárólag a városi életre nevel, ennek megfelelő lesz az emberek szaktudása, tudata, függése és várakozása.

Hogyan tud akkor valaki falun élni? Egy amish barátom írja: "Az apám rengeteg dologhoz értett, amire egy falusi közösségben szükség van. Gazdálkodó volt, csépett, fűrészelt, gyümölcsöt termelt, ács munkát végzett, kovács volt, vízvezeték szerelő." Ilyenek ma már Nyugaton nem léteznek, s lassan máshol sem. Ezzel együtt elveszett a tudat sokféle minősége. Ez ismeretlen a specialisták számára.

Az oktatás mint üzletág

A cél: világklasszis munkaerő képzése, amely képes helytállni a világgazdaság vetélkedésében. Ennek érdekében a vállalati érdekekért újraelakítják az oktatási rendszert. Bush elnök javaslatára létrehozták a *New American Scholls Development Corporation*-t (Új Amerikai Iskolafejlesztési Társaság). A General Motors, a Xerox és más nagyvállalatok támogatásával az egész iskolarendszert át akarják alakítani. Az üzleti világ belépett tehát az iskolarendszerbe. Az Egyesült Csatorna ingyenes az Egyesült Államok összes iskolágyereke számára, de ellentételezőként mindennap két percen át hirdetéseket sugároz nyolcmillió iskolágyerek számára. Az iskolának a vállalatok által történő elfoglalása éppen a legrosszabb irányba viszi a gyerekeket, fölkészítve őket a globalizált, széttöredezett, technokrata, fogyasztói világra. Az ilyen iskolákkal nem lehet helyrehozni elrontott világunkat.

David W. Orr: *Education for Globalisation*. Fordította: György Lajos. ÖKOTÁJ — 2000/2.

— INDEX

PARAMUZIKOLÓGIA 46.

Foglalt témák?

A művészetben és így a zenében is vannak foglalt témák. Sőt, foglalt ötletek, ideák, formák is bőven akadnak. A foglalás lehet hosszú vagy rövid lejáratú. Tapadhat egy stíluskorszakhoz vagy egyetlen zeneszerző életművéhez. Kötődhet földrajzi területhez vagy akár az egész földkerekséghez. A foglalást jelző imaginárius tábla — ha már kitétek — TABUT JELEZ. Nem szabad hozzányúlani. Még megérinteni sem szabad ezeket a "TÁRGYAKAT". Talán éppen ezért van, hogy sokan éppen ezeket a tabukagylókat szeretik felfeszíteni; hadd lássuk, mi van benne gesztussal. Az örök másképpgondolkodók pedig csak ilyen témákhoz vonzódnak.

Majd minden alkotó, így a zeneszerző is, életesorán hozzányúl a tiltott gyümölcsökhöz is. Puccini a *Manon Lescaut* témájával tör be a modern operairodalomba és válik egycsapásra világszerte ismertté. Masenet *Manon*-ját még mai napig is játsszák az operaházak, mennyire tabu-téma lehetett a fiatal Puccini idejében? De, például, operát írni manapság a *Turandot*-témából nem volna egyáltalán kis alkotói feladat. Pedig a *Turandot*-hoz, Puccini előtt és vele egyidőben többen is sokan hozzákötötték-kötötték művészetük egy darabkáját (pl. Busoni, Schönberg).

Bartók után *Allegro barbaro* című zongorakompozíciót írni egyenesen vakmerőség lenne. Százával sorolhatnánk a műveket, amelyeket, legalábbis egyelőre! — aligha lehetne "ISMÉTELNI". Persze azért, mondhatná valaki, mert ezek egyedi ötletekre épülnek, a címek pedig hangsúlyozzák az ötlet-találmány lényegét. De a tabu a 20. században még olyan formai jelenségre is kiterjedt, mint például a SZIMFÓNIA. Bartók, miután rátalált saját hangvételére, egy világért le nem írta volna azt a címet, hogy *szimfónia*. Így azután olyan címeket

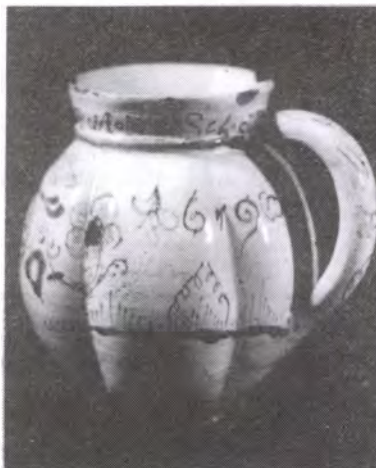
varázsolt elő, mint *Zene húros- és ütőhangszerekre, cselesztával*. A 20. századközépi modernnek valóságosan irtóztak a szimfónia megjelöléstől. Legfennebb a *SINFONIA*t túrték meg. Ez pedig egészen mást jelentett, mint a megvetett romantikus szimfónia.

Felvetődik a kérdés, miből jön létre a hallgatolagos TILTÁS?

Naivitás lenne feltételezni, hogy pusztán a pillanatnyi siker, a mű széleskörű ismertsége vagy éppen a tetszetőssége, szépsége az, ami ideig-óráig kijelöli egyes művek tiltott kategóriába sorolását. Más erők működnek itt közre, ezekre volna érdemes odafigyelnünk.

Minden alkotásnak van SZELLEMI TERE. Ez a szellemi tér műről műre változik. Lehet végtelenül szélesre feszített tér és egészen szűkre szabott. És lehet a teret úgy megtölteni alkotói fluidummal, hogy ez a különös éteri anyag teljesen betölti a mű szellemi terét, vagy csak egészen ritkán, szinte "megfoghatatlanul" van jelen benne. Egyfajta egyensúly a szellemi tér nagysága és az azt kitöltő fluidum sűrűsége között az alkotást EGYEDIVÉ TESZI. Beethoven zongoraszonátáinak zöme ilyen egyensúlyi állapotot sugall. Persze millió más művet is említhetünk volna ezeréves polifon zenekultúránkon kívülről is. Így elsősorban véglegesen rögzült népdalainkat, a gregorián dallamokat sorolhatnánk ide. De ez az egyensúly nem elég önmagában ahhoz, hogy az EGYEDI MŰ FOGLALTTÁ VÁLJÉK. A műalkotás szellemi terét kitöltő fluidum el kell hogy érjen egy robbanásveszélyes kritikus tömeget. A zenemű felhangzásaikor ez az energia sül ki villámlásként. És bárhányszor is hangozzék el a mű, a robbanás megismétlődik. Ezt a sajátos energia-állapotot az új szerző csak ritkán tudja megismételni. Minden más tényezőt sikerülhet "megismételni", csak azt a bizonyos energiakioldást nem könnyű újra beállítani. Fantasztikus "mérőműszerekre" lenne szüksége a zeneszerzőnek, hogy minden mérést pontosan elvégezhesen. Ezek a különös műszerek az igazán EGYEDI-EK. Csak egyetlen alkotóra szabottak, működésük is sokszor korlátozott időtartamú. Néha egyetlen műre szóló időbehatároltak. Bizet-nél a *Carmen* opera idejére jöttek működésbe, Carl Orff esetében szintén egyetlen műre összpontosultak, a *Carmen* buranára.

TERÉNYI EDE

Megalakult a HELIKON — KEMÉNY JÁNOS ALAPÍTVÁNY

Az első világháborút követő mozgalmas években mindinkább szükségessé vált egy, a romániai magyar írókat tömörítő egységes, de kötöttségeket nem jelentő tábor megalakítása, melynek összefogó jelszava az "erdélyi gondolat", a transzilvanizmus.

Az írói közösség tervének megvalósítására a fiatal báró Kemény János vállalkozott, aki akkoriban örökölt erdőbirtokainak jelentős részét áldozta fel a romániai magyar irodalom támogatására. 1926 nyarán küldte el meghívóját huszonhét írónak és alapította meg a marosvécsi Helikont.

A helikoni munkaközösség a két világháború között a hazai írók legszámtottevőbb és legjelentősebb irodalmi csoportosulása volt. Megszűnésekor, 1944 őszén, 55-en vallották magukat helikonistáknak.

Az Erdélyi Szépművés Céh kiadóvállalat, akárcsak az Erdélyi Helikon folyóirat, a vécsi íróközösség eszmei irányítása alatt működött mindvégig. Ebben a periódusban 166 kötet jelent meg, zömében a helikonisták művei. Ez a szellemi örökség képezi a kibontakozó modern erdélyi magyar irodalom kincsestárát.

A 2000 tavaszán megalakult és törvényesen bejegyzett HELIKON — KEMÉNY JÁNOS ALAPÍTVÁNY legfontosabb célkitűzései között szere-

pel: Kemény János és a marosvécsi Helikonba tömörült írók szellemi örökségének megőrzése és széleskörű ismertetése, műveik újrakiadása.

Az Alapítvány egy Emlékparkot szeretne létesíteni az 55 író számára. A tárgyi emlékek megőrzésére, Marosvécsen, egy Kemény János emlékházat szándékszik létrehozni.

Az alapító: Kemény János fia, Kemény Miklós és családja, a kuratórium tiszteletbeli elnöke Sütő András író, tagjai: Bogyó Levente elnök, Nagy Miklós Kund alelnök, Adamovits Sándor titkár, Böjte Lidia, Kilyén Ilka, Lokodi Edit, Marosi Ildikó, Mészáros József, Spielmann Mihály tagok, reményüket fejezik ki, hogy céljuk megvalósításában sokan állnak melléjük, elsősorban a helikonisták leszármazottai, rokonok, szimpatizánsok, legyenek a világ bármely sarkában.

Akik a marosvécsi Helikon szellemi értékeit becsülik, kérjük, legyenek az Alapítvány segítségére, hogy a céljaikhoz nélkülözhetetlen anyagi bázist létrehozassuk.

A bemutatkozó összejevetelről és későbbi tevékenységünkről a sajtó útján rendszeresen tájékoztatjuk az érdeklődőket.

Felajánlásokat a marosvásárhelyi Román Fejlesztési Bank (Banca Română de Dezvoltare Tg. Mures)

lejben a:

25110099066069 számú bank-számlára,

valutában a

251100296066069 számú bank-számlára

fogadunk köszönettel.

HELIKON — KEMÉNY JÁNOS
ALAPÍTVÁNY

KURATÓRIUMA

Tamási-novellák

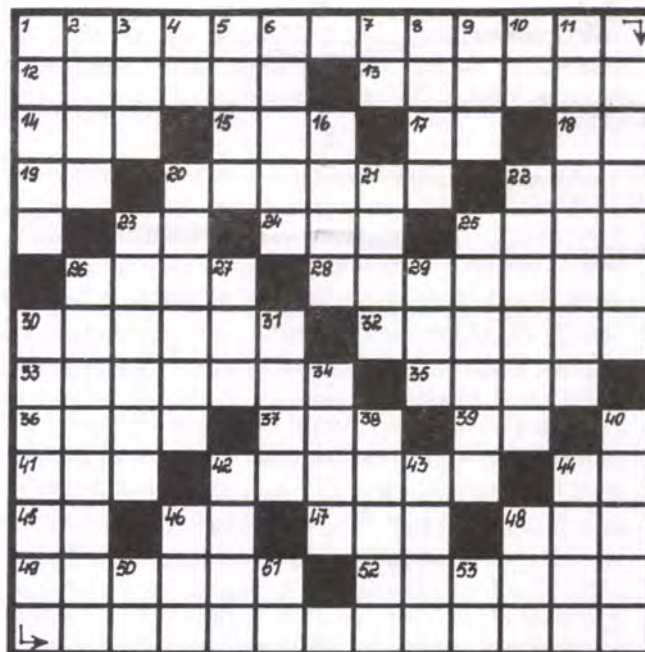
VÍZSZINTES: 1. *Novella címe*. 12. Píóca. 13. Arra a helyre tud vinni. 14. Francia sziget! 15. Vanádium, jód és bór vegyjele. 17. Puha fém. 18. Zárni kezd! 19. Az udvarra. 20. Ébredésre vonatkozó. 22. Üvegszilánkok! 23. Te és ő. 24. Belül a kanócra! 25. Fizetőszköz. 26. Csodálkozó felkiáltás. 28. Magyarországi megyéből való. 30. Román kőrtáncot járó. 32. Magasba taszít. 33. Kocsmázó. 35. ...irae, a harag napja. 36. Mesealak. 37. Német és lett autójelzés. 39. Némán súg! 41. USA profi kosárlabda-liga. 42. Ablakba helyez. 44. Helyrag. 45. Párosan tud-e?! 46. Mely személy? 47. Yoko ..., Lennon özvegye. 48. Gubós növény. 49. Pálinka. 52. Tanító.

FÜGGŐLEGES: 1. Női becenév. 2. Becézett Lajos. 3. Palindrom férfinév. 4. Gát is lehet belőle! 5. ... vagy holtan,

mindenképp. 6. Tároló. 7. Fogdarabok! 8. Állami illetékre vonatkozó. 9. Hím kutya. 10. Íbiszfej! 11. Nedves. 16. Ausztia fővárosa. 20. Ajánló. 21. Csavar. 22. Utoljára megváltoztathatatlanul. 23. Az albán főváros. 25. Görög városállam. 26. Jegyezd meg jól! (latin). 27. Előtag, jelentése: ugyanaz. 29. Medvefej! 30. *Novella címe*. 31. Magyarországi város lakója. 34. Tűzet szüntető. 38. Brit black metal zenekar. 40. Vétkéért megfizet. 42. USA rockzenekar. 43. Késsőre. 44. Részlet. 46. Kálium, foszfor és itrium vegyjele. 48. Harap. 50. Ezüst vegyjele. 51. Bent zizzen! 53. Traktor is lehet belőle!

BOTH LÁSZLÓ

A HELIKON 14. számában közölt, Carlo Goldoni-dráma című rejtvényünk megfejtése: *Achioggiái csetepaté, A pompakedvelő fősvény.*

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY MARIA: olvasószervező
RÁKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számtitógépes tördelés: NAGY MÁRIA; nyomtatja a Miskolczi Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN

A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245. Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288